

GLAS

SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

Leto (año) XXVII, 1-4

EL VOCERO DE LA ACCION CULTURAL ESLOVENA

december-diciembre 1980

razstava bare remec - sklep srebrnega jubileja s ka

ČRNA PTIČA (olje z razstave)

SREBRNI JUBILEJ Slovenske kulturne akcije je prešel. Brez posebnega bleska in leska. Zunanjega. Triumfalnega. Poklonil pa je slovenskim rojakom tako v zdomstvu kot onim doma predvsem zavest, da slovenska kulturna – umetniška, znanstvena, modroslovnna, teološka, plastična, pa še katera – ustvarjalnost v zdomstvu še ni umrla. Jubilej je pokazal, ne samo, da je Kulturna akcija še živa, marveč da je še odmevna v slovenskem kulturnem prostoru. Čeprav se je njenim začetnim, nekako samotnim korakom v petindvajsetih letih pridružilo nekaj prav uspešnih, plodovitih, res zavidljivih podobnih ustanov v zamejstvu, posebno v tržaškem okrožju, pa tudi v Kanadi in v Združenih državah, da, tudi v Avstraliji. Res da nobena s svojškim ciljem Kulturne akcije: povezati in podžigati v ustvarjalnost vse slovenske kulturne delavce po vseh kontinentih; a vendar vsaka na svojem zemljišču danes že življenjska nujnost za ohranitev slovenstva, ki doma trpi silo. Naš jubilej je pokazal tudi na možnosti kulturnih dejavnosti; nasvetov, iskrenih napotkov prijateljev ni bilo malo. Kulturna akcija jim je hvaležna za naklonjenost in zavzetost. Mnogo tega, kar je bilo zatrjeno in nasvetovano, že doživlja ali pa bo skoraj doživelo uresničenje. Tudi v tem pomen jubileja in njegov plod.

Če je bila lanska zahvalna maša najprej prošnja k Bogu za pomoč in za žegen, ki smo ga potrebni tako

kulturni ustvarjalci, kot kulturnih stvaritev žejni odjemalci, hkrati pa prijateljsko srečanje najbližjih in za Kulturno akcijo najbolj zvestih članov in prijateljev, je jubilej prav gotovo segel v sam višek z letošnjo septembrsko likovno razstavo naše redne ustvarjalne članice akad. slikarke BARE REMEC. Mirno zapišemo, da je bila ta razstava, slovesno odprta na predvečer argentinske pomladi, 20. septembra 1980, resničen kulturni dogodek v slovenskem argentinskem zdomstvu; po odmevu, ki je segel čez morje na druge kontinente, pa doživetje menda tudi za Slovence po vsem svetu. Kot je bilo enakšno doživetje junijsko odkritje Vrta slovenskih koroških kulturnikov pred Goršetovo hišo v Svečah.

BARA REMEC se nam je tokrat predstavila z 28 olji in 14 panjskimi končnicami. Njena umetnost, to poudarimo, je že segla v tisto ustvarjalno in duhovno doživetje okrožje, kjer je slikarska tehnika popolna, umetniški nadih sproščeno dozorel, poetična misel

TILCARA (olje z razstave)

povsem rešena vseh zemskih vezi, barva harmonično ubrana v resnično simfoniko, predmet slikanja pa izviren, nov in naravnan v nadsvet. Bara se je predstavila s svojimi najnovejšimi stvaritvami, ki jih je poimenovala *Argentinski sever in jug v olju* pa s slovensko revolucijsko in begunsko balado v *panjskih končnicah*, kot umetnica, ki zna svojemu času, dogajanju in ljudem vtisniti pečat neminljivosti. Morda je prav v tem njen največji dosežek. Vse, kar je bilo prej še iskanje, odkrivanje, premerjanje smeri in natezanje umetniškega jadra v pravšno ustvarjalno sapo, je tokrat docela določena sproščenost, živ mir, tista presemetljiva odlika, ki ti zastavlja dih ob srečanju z velikimi, neminljivimi mojstri preteklosti in sedanosti. Barin metafizični nadih, ki veje iz skrivnostnega indijanskega, hoté pozabljenega in iz občutja bele krivde pod Ande potisnjene sveta, prevzame in osvoji. Včasih se zdi, da je njen čopič podaljšek večnostnega

rapsoda, ki v homerjanskih verzih poje o človekovi usodnosti in njegovem beganju pred božjim. Pa se spet sprevrže v sedanjsko stvarnost našega veka, ki ga kaže v svojih končnicah, kjer so vsa človeška lica – z razliko od indijanskih na platnih – rožnata, kar bi se reklo: naša, slovenska, četudi v žalosti vetrinske tragičnosti in bega v Novi svet čez razvejano morsko valovanje – na našem lojtrskem vozu. Tako olja s skrivnostnimi indijanskimi zapisi iz pradavnine, kot cula nebogljenе slovenske človeške gmote, ki si pred ognjem revolucijske vihré išče zavetja onstran morja, v objemu božje mavrice, vse je barvito dognan ep o človeški bitnosti, o usodnosti človeškega po uri izgubljenega Raja, podzavestno iskanje Edena in njegovih vrtov.

Tako, se zdi, so razumeli Barino razstavo številni gostje, ki so s svojo prisotnostjo počastili umetnico in hkrati z njo sklep srebrnega jubileja Kulturne akcije, katere članica in eden najplodnejših ustvarjalcev je Bara Remec prav od njenega rojstva: ne samo v deset in deset opremah in ilustracijah naših knjižnih in revijalnih publikacij, marveč tudi po svoji vztrajni prisotnosti na vseh likovnih razstavah naše ustanove, naj že so bile zastavljene kot skupinske predstave, ali pa samostojni nastopi. Tako so razumeli to do zdaj najzrelejšo predstavitev Barine umetnosti tudi obiskovalci razstave, ki so ves teden prihajali v razstavni prostor v Slovenski hiši: bilo jih je čez 400! Posebej vredno je zapisati, da si je razstavo ogledala v večjih skupinah tudi slovenska mladina, kar je za našo kulturno ustvarjalnost zanesljiva spodbuda, za slikarko pa zadoščenje.

Na slavnostnem večeru 20. septembra v Slovenski hiši je slikarko pozdravil podpredsednik Slovenske kulturne akcije arh. Marjan Eiletz (namesto predsednika Lenčka, ki roma okrog slovenskih misijonarjev po Afriki); pozdravil tudi številne hrvaške prijatelje Barine umetnosti, slovenske predstavnike in prijatelje Kulturne akcije.

Slikarko Baro Remec in njeno umetnost je posebej predstavila ga. Marica Meštrovič, pisateljica, hčerka kiparja Ivana Meštrovića, intimna prijateljica naše umetnice, ki je takole spregovorila o njenem umetniškem ustvarjanju:

pisateljica Marica Meštrovič o slikarki in njeni umetnosti

„Med videti in gledati je razlika. Dodam: ljudje gledajo, opazujejo, umetnik vidi; prav zato pa nas umetnina nekako uvaja v skrivnost te različnosti. Bolj nazorno: fotografija nam predstavi otipljivo stvarnost, a je ne obogati s svetostjo najglobljega dušnega doživetja, ki ga pravi umetnik – premnogokrat in povsem nezavedno – vdihne svoji stvaritvi. Pod duševnim doživetjem ne pojmi le ozračje, poseben nadih, dušni vzgib, ki se v določeni meri pokaže tudi na fotografiji – v naših dneh tako bogati zavoljo prefinjene tehnike –, mislim marveč na najbolj skrito pretakanje, ki ga umetnik živi – v našem primeru slikarka Bara Remec – z njim pa bogato prevzema vse, ki stojimo pred njegovimi podobami. Risba, akvarel ali olje (da se poslužim plastičnega izrazja likovništva) nam spregovore z govorico, za katero do tega srečanja nismo vedeli, ali pa je nismo umeli, se ji nismo znali približati. Prav tu je odgovor, zakaj nam prava umetnina odpira nova obzorja, nove svetove, ne da bi se iztrgali iz svojega sveta, še manj od Njega, ki je vse ustvaril, marveč da si prav zato zasvojimo mir in njegovo večnostno prisotnost.

Bog nas je ustvaril, da gospodujemo zemlji, da vse, kar je živega, uravnavamo s svojim umom, trudom in prav gotovo tudi z ljubeznijo: tako naj bi nam življenje bilo vse plodnejše. Ne velja to le za naše stvarno, marveč tudi za duševno življenje. Poslanstvo umetnosti je v veličanju in zasvajanju stvarstva; je pa daleč od zanikanja ali odzivanja reda, lepote in ubranosti, ki jo je bil Bog ustvaril v nas in okrog nas. Kadar umetnik tepta ta višji, večni red, kadar trga to popolno ubranost in nam namesto nje skuša vsiliti neko tujo resničnost stvari, se mu vse, kar ustvarja, poruši, potone v temi in v nič. Lahko bi rekli, da se poskuša stvar meriti s Stvarnikom, ki je vse ustvaril iz nič;

prav zato je takšno poskušanje že spočetka obsojeno na minljivost in konec.

Ustvarjanje Bare Remec nam je najlepši dokaz, kako mora vsako resnično umetniško delo dajati nenehno čast največjemu vseh Umetnikov in skušati pričati zanj z nenehnim prizadevanjem, da se osebno vanj zaglablja, nam pa svoja razkritja in doživetja posreduje po svojih likih, obrazilih, krajinah, cvetju. Vir Barine umetnosti je od Boga ustvarjena resničnost; umetnica pa nam poskuša približati BISTVO ustvarjenih stvari z novim, skrivnostnim naličjem, da bi po njem zaslutili globino njihove sakralnosti... Se pravi, da Bara poustvarja stvari, pa jih pri tem opravi luči preoblikuje, kot bi se morda na prvi vid zdelo. Ko se naše oči sprehajajo po tej razstavi, ne doživljamo le neizmernih, otožnih, puščobnih krajin argentinskega severa in juga, razkošje njenih barv, bujnost paragvajske flore; zaživljamo se tudi v skrivnosti njenih ljudi z vsem, kar jim je lastno.

Trideset let in več nam Bara s svojo umetnostjo pomaga doživljati in doživeti skrito Argentino, ki je morda prav zato najbolj resnična in pristna. Ne le s svojo umetniško občutnostjo, tudi s svojo trdno zanesljivo slikarsko tehniko – plod dolgega, trdega truda in dela v stiku z vekovito kulturo naše stare domovine in evropske celine –, je Bara uspela siromašju in tugi Indijanca vdihniti nov značaj in razcveteti navidezne pušče te dežele. Temu trudu je Bara naklonila doberšen del svojega življenja. Zato ni naključje, da že tretje desetletje od blizu gleda in se zaživlja v navade, značaje, posebnosti, naj že telesne ali duševne najbolj zavračanih in zavrženih v Argentini, pa da je slednjič celo v kamnu in lesu odkrila v primitivni plastiki teh ljudi njihov prinos rodni grudi. Tako tudi mi zdaj stopamo v njihove skrivnostne svetove, ki niso niti bili, pa še zdaj niso celo njim samim v vsej globoki razsežnosti docela umljivi.

Zato ustvarjanje te slovenske umetnice družijo v sebi čisto umetniške vrednote, pa hkrati tudi slutnjo velikega poslanstva. Slikarka je most, ki nas veže na deželo, kamor nas je vrgla usoda, je hkrati tudi most, po katerem sta argentinski sever in jug stopila v evropsko kulturo.

Bara Remec naše iskreno priznanje in vsa hvala.

Arh. Jure Vombergar, vodja likovnega odseka Kulturne akcije, tudi globok poznavalec Barine umetnosti, pa je spregovoril o pojavu slovenske panjske končnice, ki je edinskost v vsej likovni in plastični ustvarjalnosti na svetu; slovenska posebnost, ki je posebej zacvetela v 18. stoletju, pa tudi v začetkih 19. Ko je na kratko orisal zgodovinski in umetnostno-etnografski pomen slovenske panjske končnice, je arh. Vombergar pokazal na posebnost panjskih končnic Bare Remec. Tu je zadeto ugotovil tole:

arh. Jure Vombergar o Barinih panjskih končnicah

„Bara Remec gotovo ni mislila poskušati si čebelnake kje v Jujuju ali v Bariločah, kjer navadno išče inspiracije za svoje likovno ustvarjanje. Tudi ta, ki bo panjsko končnico kupil, je ne bo vstavil v čebelnjani panj, temveč mu bo doma v okras in zanimivost.

Zakaj je slikarka izbrala prav obliko panjske končnice za svoje izrazno gradivo? Morda bi nam pojasnila svoj osebni nagib, morda tudi ne. Ne glede na njeno razlago, bi vsak umetnostni kritik njene panjske končnice analiziral takole:

Pri vsakem umetnostnem ustvarjanju je zelo, čeprav ne predvsem, važna snov, s katero umetnik oblikuje, pa tudi oblika in velikost dokončnega likovnega predmeta. V našem primeru za osnovo služi lesena deščica, pravokotne podolgate oblike, s pravokotnim izrezom ob spodnji stranici: to je vhod v panj. Majhna razsežnost ploščice pa zahteva skoraj miniaturno slikanje. Verjetno je prav ta vidik najbolj pritegnil slikarko.

Po drugi strani pa zaživi motivika, ki jo želi slikar podati na najbolj ustrezen način. Bara Remec je hotela naslikati motive iz slovenske protirevolucije. Kaj primernejše kot panjska končnica, ta najbolj slovenski ljudski likovni izraz, za prikaz prav tako splošnega slovenskega ljudskega odpora in z njim združene tragedije begunstva!

Bara Remec, ki je hodila slovenski križev pot v begunstvo, kot slikarka-priča, je prav gotovo najbolj poklicana, da tudi likovno prikaže to dobo. Prosim jo, naj še naprej črpa tudi iz te zakladnice motivov – za nove panjske končnice!

BARINA razstava je bila dogodek, smo zapisali spredaj. Ostal bo v analih Slovenske kulturne akcije, pa tudi v analih slovenskega poveljnega zdomstva. Kot velik dogodek. Nepozaben.

Umetnici, ki je brž po razstavi spet pohitela na argentinski sever in bo po božiču odšla spet k južnim jezerom iskat nove motive in pripravljat nove stvaritve,

je Kulturna akcija za njeno vztrajno naklonjenost hvaležna. Njenemu uspehu čestita, njeni ustvarjalni zagnanosti pa želi nove dosežke.

Kot kronisti naj dodamo, da je slikarka za razstavo, ki je trajala od 20. do 27. septembra, pripravila ličen katalog razstavljenih del, od katerih fotografije dveh olj tokrat objavljamo; večji pregled pa bomo objavili v prihodnjem Glasu in v bližnjih likovnih prilogah v reviji Meddobje, kot tudi naslovno stran kataloga, ki jo je umetnica naslikala.

Za organizacijo razstave in tehnično pomoč pa vse priznanje vodi likovnega odseka arh. Jureta Vombergarju in odborniku Lojzetu Rezelju.

iz slovenske kulturne akcije

NOVI USTVARJALNI ČLANI

V zadnjih mesecih se je vrsta rednih ustvarjalnih članov Slovenske kulturne akcije pomnožila z novimi sodelavci. Odbor Kulturne akcije je na avgustovi seji potrdil sprejem v:

filozofski odsek – licenciata filozofije in urednika revije mladih „Druga vrsta“ g. ANDREJA ROTA;

literarni odsek pesnika o. JOŽETA CUKALO D.J., jezuita misijonarja v Bengaliji;

in go. TEREZIJO MARINŠEK, pisateljico v slovenskih zdomskih in tudi nekaterih argentinskih revijah.

Več bomo o novih članih in njihovem dosedanjem ustvarjalnem delu zapisali v prihodnjem Glasu. Dodamo le, da sta p. Cukale in ga. Marinškova stalna pisca v reviji Meddobje in Glasu; Filozof Rot pa se je s svojimi dognanimi esei v reviji Druga vrsta uveljavil v slovenski javnosti že kot predstavnik novega, v Ameriki zraslega izobraženskega rodu, pa tudi kot pesnik.

IZŠLA JE

jubilejnega 1974 leta napovedanega knjižnega dvoletja zadnja knjiga ANTOLOGIJA SLOVENSKEGA ZDOMSKEGA PESNIŠTVA. Pesmi zdomskih poetov sta zbrala in uredila ter z uvodom in biografskimi podatki obogatila dr. Tine Debeljak in France Papež. Vredno dokumentarno delo smo začeli razpošiljati vsem dosedanjim naročnikom naših knjig. Za nenaročnike je na voljo v prodaji pri naših poverjenikih in Dušnopastirski pisarni v Buenos Airesu.

V TISKU JE

4. zvezek XVII. letnika revije MEDDOBJE. Bogatiji poezije, proze, esejev in kritike se tokrat pridruži še posebna

likovna priloga na 6. straneh, ki prinaša fotografske posnetke vseh kipov slovenskih koroških kulturnikov iz Vrta slovenskih koroških kulturnikov v Svečah, v Rožu na Koroškem. Sohe so stvaritev našega člana akad. kiparja FRANCETA GORŠETA. Kot smo poročali v prejšnjem Glasu, so kulturni vrt slovesno odprli 29. junija letos pred Goršetovim domom v Svečah.

KULTURNI VEČERI

V soboto 16. avgusta je o pokojnem filozofu in pisatelju Jean-Paulu Sartru predaval p. Alojzij Kukovica DJ.

O razstavi olj in panjskih končnic BARE REMEC poročamo spredaj.

15. novembra je predaval dr. Mirko Gogala o temi: „Kaj je z dokazljivostjo božjega bivanja? Teološki premišljaji na filozofiranje dr. Vinka Brumna.“

O obeh predavanjih bomo nadrobneje poročali in objavili tudi njuno vsebino v naslednjem Glasu ali pa že v novem letniku Meddobja.

† PISATELJ JOŽE VOMBERGAR

Nenadna smrt pisatelja in dramatika JOŽETA VOMBERGARJA je bridko zadela ne samo njegove številne prijatelje, marveč posebej člane in odbornike Slovenske kulturne akcije; pokojnik je bil od 1969 vsa leta predsednik nadzorstva Kulturne akcije; vnet sobesednik na naših sejah, kritik in poročevalec o naših kulturnih dejavnostih, prisoten tudi kot igralec v gledaliških predstavah naše ustanove. Odborniki so se na večer smrti zbrali ob pokojniku na domu njegovega sina arh. Jureta Vombergarja, vodje likovnega odseka Kulturne akcije. Naša ustanova mu je na krsto položila velik venec, na pogrebu 21. oktobra pa je v imenu odbora govoril blagajnik Lojze Rezelj.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

108. PUBLIKACIJA

ANTOLOGIJA SLOVENSKEGA ZDOMSKEGA PESNIŠTVA

zbrala in uredila TINE DEBELJAK in FRANCE PAPEŽ

knjiga je zadnja od ob 20-letnici kulturne akcije najavljenih publikacij in je vključena v redno naročnino naših knjižnih zbirk; vsem naročnikom jo pošiljamo posamič ali po poverjenikih; nenaročnikom je na voljo po 20 in 25 dolarjev: v Buenos Airesu v dušnopastirski pisarni, po drugih krajih pri poverjenikih in v slovenskih knjigarnah v zamejstvu.

jože vombregar je odšel

Naš redni ustvarjalni član in odbornik je v Gospodu zaspal 20. oktobra 1980, potem ko je 25 let s svojo bodro govorjeno in pisano besedo žlahtnil, tudi z odra kot priznan dramatik, iskreno služnost slovenske kulturne akcije v ohranjanju in bogatenju slovenske kulture v sodobnem svetu.

Spočij se v Bogu, dragi Joža: spomin nate bo v kulturni akciji živ!

KO sem šel tisto predzadnjo nedeljo v oktobru iz Slovenske hiše proti Rivadaviji, sem se ozrl v znani bar na voglu, kot da bi hotel najti tam za mizo *Jožeta Vombregarja*, s katerim sva v preteklih letih tolikokrat sedela po sejah odbora Kulturne akcije. Ne, tokrat ni bilo pri mizi nikogar. – Vedno manj se dobivamo, vedno manj nas je. In ko sem naslednji dan zvedel, da Jožeta ne bo več med nas, mi je postalo žal vseh teh naših prijateljev in ustvarjalcev, ki odhajajo in se gotovo zbirajo drugje v Novi Akciji.

Jože Vombregar je bil prijatelj in ustvarjalec prve vrste. Polje njegovega udejstvovanja je bila dramatika v posebni obliki domačijstva in satire. Morda ga poznamo najbolj po njegovi izvirni stvaritvi *Voda*, ki so jo igrali po vseh odrih domovine in tujine. V Narodnem gledališču v Ljubljani je doživelo to klasično delo slovenske komedije prvo predstavo 18. decembra 1932 in France Koblar je takrat zapisal, da je bila ljudska prireditev, kakršnih je bilo v slovenskem gledališču malo. Odziv občinstva je bil velik, zastopani sta bili Ljubljana in dežela hkrati. Prisostvovalo je veliko pisateljevih rojakov, prijateljev in znancev, zlasti iz kamniškega okraja – Vombregar je bil rojen na Pšenični polici pri Cerkljah, 1902. Pisatelja je občinstvo v obeh odmorih klicalo pred zastor in mu poklonilo cvetje in lorvorjev venec. Vendar pa so podeželski odri raje igrali Vombregarjevo prvo dramo *Vrnitev* (1932), kjer je prikazana zgodba moža, ki se vrne iz vojnega ujetništva. A obe deli sta imeli na splošno večji uspeh kot tretje: satirična komedija *Zlato tele* (1934), ki je bila tudi uprizorjena v Narodnem gledališču. Še bolj pa je bil Vombregar znan pred vojno po svojih radijskih

slušnih igrar, ki jih je nad osem let predvajal ljubljanski radio. Glavni junak teh iger je bil Jaka Smodlaka in v zvezi s to osebo so se komentirali takrat vsi dogodki našega javnega življenja. Igre – bilo jih je nad dvajset – so vsebovale jedko satiro na sodobne navade in razvade.

Po prihodu v emigracijo je Jože pisal predvsem prigodne enodejanke; znana je celovečerna drama *Napad*, pri katerih je bil soavtor. V Argentini je bilo uprizorjenih več krajših dramskih prikazov, ki jih je pisatelj priredil po svojih predvojni radijskih igrar. Iz zadnjih let je znana večdejanška *Martin Krpan*, ki se delno nanaša na Levstikovo inačico, drugače pa je izvirna satira na avstrijski dvor. Sploh je imel Vombregar srečno roko za povzemanje ljudske tradicije. Vendar pa bi bila važna za zdamsko dramaturgijo izdelava izvirne taboriščne igre *Tabor brezpravnih*, katere drugo dejanje je bilo objavljeno v antologiji Balantičeve družine „N'mav čez izaro.“ Tu omenim, da je bil pisatelj Balantiču birmanski boter.

Zadnjikrat sem srečal Jožeta v maju. Bil je poln življenja in vere v slovensko besedo in slovenskega duha. O teh in drugih stvareh se je človek lahko pomenil z njim po bratsko. Vedno veder, a kot pravnik in zaveden Slovenec globoko prepričan o bistvu resnice in poštenosti. Ne vem, če je zadnje čase kaj pisal, vem pa da bi imel dosti povedati in prikazati iz našega bivanja po taboriščih, o bridkosti in revščini prvih let begunstva, o romanju po tem žalostnem in veselem svetu.

FRANCE PAPEŽ

bravcem

TO ŠTEVILKO GLASA STE PREJELI BREZPLAČNO. TUDI V PRIHODNJE VAS BO LIST OBIŠKOVAL BREZ VSAKRŠNIH PLAČILNIH OBVEZNOSTI. HVALEŽNI PA BOMO, ČE BOSTE TA POKLON SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE NAGRADILI S SVOJIM DAROM V TISKOVNI SKLAD ZA GLASSKA. IMENA VSEH DAROVALCEV BOMO OBJAVILI. SVOJ DAR LAHKO IZROČITE OSEBNO BLAGAJNIKU SKA, ALI PA GA NASLOVITE NA NJEGOVO IME NA SEDEŽ SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE V BUENOS AIRESU. PROSIMO ZA RAZUMEVANJE.

iz novih knjig

VINKO BELIČIČ

PRELISTAVANJE POLDAVNINE

izpisi iz dnevnika 1948 - 1962

Odlomki, ki jih predstavljamo bralcem Glasa SKA, so odbrani iz najnovejše knjige našega rednega ustvarjalnega člana pesnika, pisatelja in esejista VINKA BELIČIČA. Naslovil jo je PRELISTAVANJE POLDAVNINE, izšla je letos v knjižnem daru Goriške Mohorjeve družbe. Na 104 straneh je pisatelj izbral iz svojega dnevnika niz pomembnih življenjskih dogodkov in srečanj s slovenskimi rojaki, posebej primorskimi zamejci, pa tudi zdomci, kulturniki in umetniki. Na prenekaterem listu v dnevniku so zapisani tudi odmevi, ki jih pobudi v njem ustvarjalna dejavnost v Slovenski kulturni akciji. Nekatere smo izpisali. Ta dnevniški izbor seže od avgusta 1948, do avgusta 1974. Spremno besedo je knjigi na zavijljaj napisal kritik Martin Jevnikar, verjetno najboljši poznavalec Beličičeve peresne umetnosti. Z njo nam predstavi s kratkimi, a toplimi potezami Beličičevo življenjsko in pisateljsko pot; ta nam pokaže, da ima pisatelj danes na knjižni polici deset lastnih pesniških zbirk, novel, črtic in kroniko iz polpreteklosti; k vsemu pa še dva iz italijanščine objavljena prevoda (med neobjavljenimi so v dolgi vrsti nanizani vsi, ki jih je v svojih tržaških in openskih letih posredoval slovenski radijski postaji v Trstu). Prikupno je knjigo opremil Edi Žerjal in ji dodal tudi pet v modro natisnjenih krajinskih slik s Krasa, zdajne pisateljeve domovine.

France Gorše

18. decembra 1951

Razhajamo se - in srce mora molčati. V kratkem nas čaka novo slovo: France Gorše se je tudi odločil, da zapusti Trst in Evropo ter odide v Združene države, kamor ga sestra že dolgo vabi. Kar na hitro se je odločil. Seveda - on je starejši, sam, noga mu dela težave, šolsko delo - poučevanje risanja - mu ni po srcu, on je umetnik. Študentarija se pri njegovih urah komaj izdviha... neverjetne stvari si drzne privoščiti. En človek našega duha in naše vere bo spet manj tu: krotek, ponižen in ustrezljiv.

21. decembra 1951

Ura je 20.10. Na tržaški postaji se množica dijakov in prijateljev poslavlja od Franceta Goršeta, ki ga bo vlak čez nekaj minut odpeljal v Neapelj... v Ameriko. Z njim odhaja iz Trsta zlat človek: veren, delaven, zaveden in nenehno veder - kljub zelo skromnemu življenju.

Jaz sem ga osebno spoznal v taborišču v Monigu maja 1945. Njegovo ime pa mi je bilo takrat že poldrugo desetletje znano - od Trinkovih Naših paglavcev (1929), ki jih je tako imenitno ilustriral. Na golo belo kasarniško steno nad svojim ležiščem je v tisti kasni pomladi narisal sv. Frančiška vsega in trnju. In v kakšnem! O vseh svetih je prišel v Trst, kjer je prav do zadnjega učil risanje na Višji realni gimnaziji in na Učiteljski. Zraven pa je pridno kiparil. Delal je portrete iz gline. Enkrat sem šel tudi jaz z njim ponjo nad Milje, kjer je dolgo stikal za njo in jo otipaval, dokler ni našel prave. Uspešen je bil v reliefih, v Nabrežini je izklesal Prešerna za stoletnico smrti, preredil v Trstu dve razstavi, mukoma to zadnje leto našel atelje in tam predvsem delal reliefe v bakrenih ploščah. Za atelje je plačeval 6.000 najemnine - nedvomno veliko več kot za tesno, skrajno ubožno sobico v ulici della Sorgente.

Toda kiparstvo, ki se mu je predajal z vsem srcem, mu je samo denar jemalo, donašalo pa skoraj nič. Dolgo, dolgo je vztrajal v svojem idealizmu, nazadnje pa je spoznal, da je Trst tipično trgovsko mesto, ki mu je kaj malo za umetnost. „Jaz sem predvsem kipar, in tu v Trstu ne morem nikamor naprej. Ničesar ne morem prodati. Spodbujali so me, ali ko sem razstavljal, ni bilo nikogar blizu, čeprav sem pismeno povabil ti-

stih dvajset trgovcev.“ Letos je bil dvakrat v Parizu; drugič je bil priča lepega moralnega in materialnega uspeha slikarja Mihe Maleša. V Ameriki upa France najti svojega prijatelja umetnostnega zgodovinarja Rajka Ložarja. Kako mu bo onkraj Atlantika? Ker ga pričakuje sestra, vsaj ve, da ne gre v popolno tujino.

Jaz imam ob petkih šolo zadnji dve dopoldanski in prve tri popoldanske ure. Kosim sir, kruh in čaj, ki ga prinesem s sabo. France je danes v naglici še nekaj urejeval učila - izlakoten in s polno glavo poslednjih opravil v Trstu. Postregel sem mu z zadnjim kozarcem gorkega čaja, Mara Steinberg pa mu je dala kos čokolade. Ob slovesu sem mu poklonil izvod Kačurjevega roda, ki diši še po novem in je tako tanek, da mu ne bo v breme. Pri kom bodo odslej študentje dajali duša svoji mladosti?

26. junija 1959

Predvčerajšnjim sem prebil kaki dve uri s Francetom Goršetom. Prve dni junija je iz Clevelanda prišel v Slovenijo in se je tam mudil dvajset dni. Nima več brade, daljši pa so mu lasje - in tudi bolj osiveli. Zdel se mi je, kot da bi bil šel čez eno ali dve druge civilizacije.

Kje je zdaj tisti suhljati črnkasti France, ki mi je v pozni jeseni 1945 dal zgled, kako se je moč najesti za majhen denar? „V salumerijah se najbolj splačajo ritagli“, mi je pravil. „Poceni so, a s kruhom zelo okusni in zasitni - nazadnje še kozarec vina, in večerja je opravljena brez vseh sitnosti.“ „Ritagli“: koščki sira, slanina, mortadele, pršuta, salame - odrezki, ostanki, ki se prodajalcu naberejo ob tehtanju. Živeli smo v mrazu prve povojne zime, ko je Trst lezel iz stradeža in si ob pomoči Zahoda počasi spet pomagal na noge... Pokoj, pravi, misli preživljati v Sloveniji. Tudi on je dal svoj davek Ameriki! Tudi njega je nekako razvajal čas. Meni pa se toži po nekem začetku: po tistem, ki mu je za toliko usod napočila ura v poletju in jeseni 1945. Kakšna slast, ko čutiš, da poganjaš nove korenine in da je še vse pred tabo in da je sonce komaj vzšlo!

Mesec dvajsete vate

16. junija 1965

Uživam počitnice. To se pravi: počiva mi glava.

Radio je razpisal nagradni natečaj za novelo: čas je do 30. septembra. Deset tekstov bo dobilo po 50.000

lir. No, nekaj že upam napraviti. Zmeraj je prav, če ima človek kaj dobrega na zalogi. Moral bom to imeti pred očmi. Dovolj sem star, ne sme se mi več muditi z objavo.

25. junija 1965

Kres je minil, dan se je obesil. Gledam, kako zlato-oranžno sonce leze v sivkasto megličico daljnega obzorja. Vroči dnevi so. Od zadnjega dežja je že dober teden. Vsak večer zalivamo svoj vrt. Fižol je že ves zunaj – kaj ga bo! Prišel sem do konca z Jemolom: kako bogata, globoka in poštena knjiga!

Prebral sem tudi 2. del Mauserjeve trilogije Ljudje pod bičem. Knjiga je pred kratkim prišla iz Buenos Airesa; obsega 243 strani. Za moj okus preveč besed, precej naivnosti, veliko modrovanja – vse prehudo linearno. Ljudem v prostrani tujini je takšno berivo seveda najboljše, saj kdor trpi domotožje, pač najrajši gleda nazaj. Vendar se vprašujem: kakšen smisel ima tematika, ki odpira šele napol zaceljene rane in ne more biti razrešena nepristransko?

26. junija 1965

Dnevi so dolgi in silno svetli. Prevroče je, da bi kaj pisal. Karel Mauser mi ne bo za zgled, pač pa v svari, po kateri poti jaz ne smem: ne po plitvi, z rožicami okrašeni in posuti; ne kot sodnik, ne kot lutkovni mojster. Kaj Silva čaka, in kaj čaka Žalar, da se ne vzameta? Čakata zato, da bo trilogija lahko dopolnjena? Če je Tine Debeljak mislil najti v Mauserju slovenskega Šolohova, je preveč pričakoval – ali pa se je s premajhnim zadovoljil. Pisati je treba drugače, ako naj od našega pisanja kaj ostane. Slovenija gleda na nas trezno, ne čustveno; vedeti moramo, da z njo tekmuje. Mi na tujem v težavnih okoliščinah, ki so cena svobode, in oni v domovini, katerim je nakazana ena sama pot.

29. junija 1965

Potreben bi bil dež, a burja je včeraj razpihala oblake. No, vsaj dihati je zdaj moč. Ni več potenja in iskanja hladnih prostorov; misli so bistre in dalo bi se delati.

Višarski dnevnik 1974

4. avgusta

Nedelja: deseti dan zapored samo sonce in vročina. Popoldnevi so zaradi legalne ure ubijajoče dolgi. Hiša je včasih tako polna, da se eden v drugega zadevamo. Vsak je po svoje živčen: malo ker smo odrasle osebnosti, malo ker smo dva rodova, malo ker je poletje samo po sebi utrudljivo. Jutri se za nekaj dni odpeljem na Višarje. S seboj vzamem svojo še nedodelano povest iz minule vojne in Solženicinov Archipelag GULag v italijanščini. (Januarja sem iz Pariza sicer naročil ruski izvirnik in ga čez poldrug mesec tudi prejel. Začel sem ga brati z močno voljo, toda šlo mi je prepočasi, ker je Solženicinova, tj. sodobna ruščina precej drugačna od tiste leposlovne v 19. stoletju, ki sem jo študiral na univerzi; tudi 2. izdaja Pretnarjevega slovarja iz leta 1964 Solženicinu ni bila kos.)

5. avgusta

Dan se mi je začel z grenko nevšečnostjo: zbudil sem se prepozno. K počitku sem šel opolnoči, ko se je ohladilo, in spal sem pet ur kot ubit, a ob prebujanju sem videl, da vlaka ob 6.13, ki se ustavi v Ovčji vasi, ne dobim več. Za spanje sem bil prebister – in tako sem na hladnem balkonu bral Solženicina.

Preostal mi je vlak ob 8.50; a ta je spričo „maščevalne“ stavke zavoljo atentata v noči na nedeljo pri Bologni – zgorel je vagon brzca Rim-Brenner: dvanaest mrtvih – odpeljal ob 9. In tako sem prišel v Trbiž, od tam se z avtobusom vrnil do žičnice – in po eni popoldne sem bil na Višarjah. Prvi obraz – in kako bi moglo biti drugače? – vedra Julka štrancar, ki je tu od enega vlaka prej. Ko sem pokosil, mi je Tone Kostnapfel našel v župnišču snažno podstrešno sobico z dvema

posteljama – le vrata se od zunaj ne zapirajo, ker so brez kljuke... Okno gleda proti vzhodu. S postelje vidim preddverje cerkve in gorenjski kot. Streha nad mano je poševna in seveda lesena. Varuj nas ognja sveti Florijan!

7. avgusta

Sreda. Pol sedmih zjutraj. Na poševni strop-streho pada poševen trak sonca, medtem ko so se včerajšnje jutro gnetle in gnale mrzle megle, preden se je naredil sončen dan. Jutra na Višarjah so tiha in dolga. Solženicina bom tu gori prebral do konca, trden namen imam. Tipkopis povesti bom pa težko kaj vzel v roke, ker nimam nobene mizice.

Od srede julija se tukaj spet oddihuje in obenem romarske duše pase Vinko Žakelj, izseljenski duhovnik v Belgiji. Spoznal sem ga lansko poletje. Včeraj me je ena med njegovimi fotografijami namah osvojila, da sem vzkliknil: „To bo za mojo knjigo! Naslov ji bo „Jaz pa vem za luč“.“ Vendar se mi zdaj dozdeva, da je te ali vsaj zelo podobne besede nekje zapisal Cankar. Bom moral pogledati. Fotografija kaže križ na Lovcih, planine, oblake, v njih jasnico – in v tisto jasnico gleda iz predneurne ali poneurne stiske črna ženska postava, oprta na križ. Kot bi bila v nji simbolizirana slovenska mati, žena, sestra, nevesta v strašnem letu 1945.

8. avgusta

Četrta ure manjka do polnoči: po tarokiranju z Zorkom in Žakljem sem končno v postelji. Dan je minil ob branju Solženicina. Jutri ga končam. Nebo so ves dan zakrivali in odkrivali oblaki. Zvečer je prišla od zahoda, izza Poludnika, mogočna nevihta. Kaki prizori! V kotu pri cerkvi je po nji ostal kup toče. Med večerno mašo sem moral ves čas tiščati vrata, da jih ni piš odprl. Treba jih bo popraviti, ker zapahi ne delujejo. Julka štrancar je enkrat po zajtrku izginila ko kafra. To se pravi biti prost in imeti vse!

9. avgusta

Zbudil sem se ko ponavadi pred šesto. Mrzlo jutro je. Izbrušeni vrhunci kroginkrog, v dolinah – savski, dravski, ziljski – megla. Zgodnje sonce se je skrilo, čezenj počasi plovejo oblaki, ki bodo nebo sprostili in bo lep dan. Nobenega živčava ni še. Ura gre na osmo. Pri okencu berem Solženicina in prezebam.

10. avgusta

Sobota: zadnji dan mojih letošnjih Višarij. Običajna zgodnja ura z istima dvema sončnima trakoma na strop-strehi. Ko bom to pisanje v postelji odložil, se odpravim v sveže jutro, da se zberem za spoved.

Včerajšnji dopoldan smo Zorko, zambijski misijonar Lovro Tomažin in jaz temeljito izrabili: šli smo na Lovce. Med snegom v zadnji kotanji in vrhom ganljiv napis na plošči:

A perenne ricordo del
capitano
Giuseppe Falcone
Qui travolto dalla slavin
mentre tracciava la via ai suoi alpini
...E manda a dire ai suoi alpini
che lo vengano a trovar...

8 - 2 - 1970

Medtem ko je svojim alpincem utiral pot, ga je zasul snežni plaz. In od tam zdaj pošilja onstranski glas tovarišem alpincem, naj ga pridejo obiskat... Zbrali smo se v mislih na nesrečnega častnika, ki se mu je tam gori končala pot pred štirimi leti in pol.

Videm, da še kaj zmorem, da so mi noge in roke še čvrste, pa tudi srce – dasi mi na Višarjah ves čas urneje bije. Spotoma smo videli tri gamse, dva črna močerada, zajca, nazaj grede pa malo nad snegom še gada: zavzel sem se zanj – in pustili smo mu življenje. Ob razbitem branju na klopi, ob soncu in veličastnih oblakih, ki so kraljevali nad vsem severnim polkrogom gorske panorame, sem gledal mogočne daljne ne-

vihte in zavese dežja, dokler niso tudi Višarje doživele nalive in umite ob mavrici nad Gorenjsko prečudovito zasijale v soncu. Kakšne bližnje in daljne daljave! Pot k večerji na Planino, pot nazaj – nepozabno doživetje. Izpiljenost strmin, barve zaton na planinah in oblakih – za tolikšno lepoto ni besed.

Ves ta teden nič časopisov, nič radia, ena sama prostost. Le včeraj sem zvedel, da je odstopil ameriški predsednik Nixon. Spodnesla ga je razpaljena in razpihnjena zadeva Watergate.

Deveta ura. Spovedal sem se pri žaklju, in sicer enega samega greha: nepotrpežljivosti s svojimi bližnjimi ter žaljivost v mislih in besedah. Med mašo avstrijskih romarjev iz ne vem katere župnije pri Gradcu, ko je Kostnapfel na koru mogočno pel „Ich bin nicht würdig“, sem šel k obhajilu. Bog mi pomagaj, da bi se vrnil na svoj Kras notranje čvrstejši, vedrejši, krotkejši!

Pet minut pred enajsto sem končal Arhipelag GULag. Poln sem Rusije: ogromne, hladne, tuje, nedoumne. Vreme se kisa v oblakih in meglah. Veliko skupin je danes prispelo iz Slovenije. Iz cerkve odmevajo samo naše pesmi.

Ob 19.30: spet na Opčinah...

Pri dnu žičnice smo Zorko, Tomažin, jaz in mali sim-

patični Pierluigi Zilli iz Giavonsa, 11 km od Vidma (tam smo ga potem tudi odložili) ob dveh sedli v avto in se odpeljali. Po Klužah smo vozili skozi dež... pri „Diani“ smo se obredno obrihtali in nakupili sadja... v Gradiški smo vozili skozi nalive... In potem skozi svetlo soparico dalje. Ob petih smo se ustavili pred Marijaniščem in se v sladki otožnosti razstali. Doma sem se umil in preoblekel, nakar mi je malce slaba vest dala ognja, da sem v pičli uri pomil grmado posode od dveh dni. Zdaj ležim in prebiram došle časopise. Elka je odšla v cerkev, da pri maši pomoli za svoje „jogre“. Od zahoda se v bliskanju in grmenju bliža nevihta.

11. avgusta

Vso noč je divjalo neurje z bliski, gromi in nalive, tako da sem slabo spal. Radio je zjutraj povedal: temperatura 16 stopinj, vlaga 90 odstotkov, ponoči 36 milimetrov dežja. Proti poldnevu se je zjasnilo in potem je do zaton sijalo sonce. Bil je neskončno lep dan. Poznam pekočino koprnenja po ljubih krajih in ljudeh, ko sem jih še poln! Blagor misijonarju Tomažinu, ki je imun za sklenje slovesov, odhodov, domotožij... Naslov knjige bo Nekje je luč. Pri Cankarju sem v Podobah iz Sanj (Ugasle luči) našel besede „jaz pa vem, kje so luči prižgane“. Naslov bo torej dovolj izviren.

bodmevi o naših knjigah

BESEDA OB BRANJU IZDAJ SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

Dve slovenski zdomski peresi sodita med tiste sodobne avtorje, ki so razvili nove ustvarjalne možnosti.

France Papež s „spominskimi filozofskimi meditacijami“ „ZAPISI IZ ZDOMSTVA“ o naši usodi in prisotnosti v svetu — in seveda tudi z v „GLASU SKA“ objavljenim zelo zanimivim „Pozabljenim dnevnikom pesnikov“ — je prav tako kot Vladimir Kos v „japonskih trigramih“ avtor novodobnega pisateljskega načina. Gre za času primerno leposlovno esejistiko, ki s pomočjo lepe besede in znanstveno utemeljene misli razvzroglava dejanja in nehanja preteklosti in sedanosti. Istočasno pa ta posrečeni literarni način raste tudi v vizijo že nastajajoče bodočnosti. Zasluga Vladimira Kosa je tudi v tem, da je velikokrat posrečeno — včasih pa tudi jezikovno ponesrečeno — odkril novo možnost slovenskega jezika. Ni nastala ta prav zaradi pisateljeve izrazite izpostavljenosti v jezikovno in filozofsko tako drugačni japonski svet? Nova Kosova „japonska“ povednost velikokrat lepo spregovori tudi iz njegovih liričnih tekstov.

Način, ki ga razvija France Papež, nam je bolj znan, a ni prav nič manj intelektualen. Gotovo je precej pogojen od tistega, kar bi mogli definirati kot soočenje s svetom španske kulture. Tozadevno so mi pred očmi tudi nekateri uspehi Papeževi prevodi, na primer odlomek iz daljše proze pisatelja Manuela Mujica Láineza, ki je izšel 1073 v Meddobju pod naslovom „Moj Lepant“.

Slovenska kulturna akcija je do danes natisnila že nad petdeset daljših publikacij, kar je za položaj duhovnih delavcev v zdomstvu, ki pripadajo številčno majhnemu narodu, nadvse pozitivno dejstvo. Med temi izdajami je nekaj reprezentančnih del, ki bi bila v ponos tudi večjim kulturnim krogom, kot je slovenski

zdomski — ali pa tudi tistemu v ožji domovini. Dante in Balantič, Pregelj in Majcen so poleg Jurčecovih, Simčičevih in Kociprovih del pomembna duhovna dejanja. Morda bi bilo prav, da bi založba SKA tiskala manj domačijstva, čeprav sem Maroltovo pripoved o slikarju Petkovšču na primer s prijetnim občutkom vzel v roke. Včasih pa je to domačijstvo, tudi tisto Mauserjevo, le nekoliko preveč naivnega značaja, a tudi premalo jezikovno in stilistično izpiljeno, da bi delalo čast taki duhovno zahtevni založbi, kot je to založba SKA. Mauserjevi kratki teksti in pesmi pa tu spet presenetijo in literarno bolj prepričajo, kot dolga dokazovanja večdelne povesti „Ljudje pod bičem“. Za take domačijske stvari imamo pravzaprav druge založbe, zamejski Mohorjevi družbi, ki bi zagotovo rabili več kvalitetnega domačijskega gradiva.

Zadnje dni mi je prišla v roké lepo opremljena in zanimiva prozna knjiga Franka Bükviča „Zgodbe o zdomcih in še kaj“ (oziroma „Zgodbe iz zdomstva in še kaj“ — kot beremo v notranjosti knjige, ko se tudi vprašamo, kateri naslov je potem pravilen?). Vzhodnoslovenski motivi, politično in socialno, a tudi narodno zanimivi. Prekmurje med vojno in takoj po vojni, a tudi Slovenci v Porabju na Madžarskem so nekateri impulzi, ki prihajajo iz tega dela. Seveda je v tej knjigi mogoče najti tudi marsikaj takega, kar nas pogojuje tukaj in zdaj. Beseda je o naših izseljencih v Ameriki, o potrošništvu in drugih poneumljenjih in duhovnih padcih, vendar bi si želel več literarno izvirne pripovedi, manj žurnalističnega oblikovnega načina, ki je končno ena značilnih domačijskih variant. Morda rasejo v slovenskem zdomstvu poleg teh za širši krog gotovo zanimivih pripovednih oblik tudi taki teksti, ki so intelektualno zanimivi in oblikovno na sodoben način utemeljeni? Njihova izdaja bi koristila razvoju slovenskega izvirnega duha.

LEV DETELA

V TISKOVI SKLAD SKA
SO DAROVALI:

g. janez sever ZDA
n. n. ZDA

g. tomaž možina, avstralijska

90 dol.

500 dol.

20 dol.

inž. stojan kertelj, ZDA

dr. karel vojska, švica

prof. stane hafner, arg.

46 dol.

\$ 55.000.—

„ 50.000.—

naša člana Milena Merlak in Lev Detela
o pisateljevanju v današnjem času

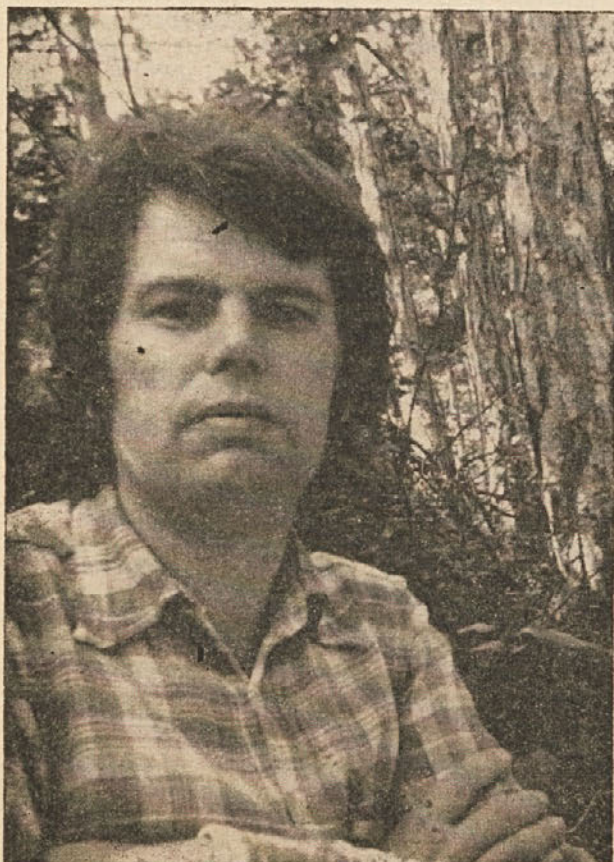
LEV DETELA: Draga Milena Merlak, že nad dvajset let si v prostovoljni službi literature. Komu služiš s svojim pisanjem? Idejam, sebi, svetu literature ali narodu, oziroma čisto konkretnemu človeku-bralcu? Komu torej — in zakaj?

MILENA MERLAK: V določenem smislu služim vsemu, kar si imenoval. Seveda bi to „službo“ mogli imenovati svobodno ustvarjalno udejstvovanje na področju človeške besede in misli. Da se je porodilo iz prostovoljnega notranjega nagiba, je jasno. Pri tem mi odgovarja izživajoče kritično razglabljanje ter razkrinkavanje laži in deformacij v smislu bližanja avtentični resnici. Tudi ti si napisal številna literarna dela, v katerih si, kot se mi zdi, postavil v izrazito ospredje v vsebinsko in oblikovno novih prijemih kot glavni problem našega bivanja etično uresničevanje posameznega človeka.

LEV DETELA: Ne samo človeka-posameznika, temveč tudi družbe, oziroma civilizacije kot take! Do takega — etičnega literarnega stališča v času sedanjih ideoloških in tehnokratskih prisil in padcev tudi ni tako težko priti. Najboljša novatorska dela našega stoletja, od Kafkovega „Procesa“ ali „Gradu“ pa do Belijevega „Petersburga“, so odprla vrata v temnice človekove in človeške temne notranjosti, v naše ječe in mučilnice. Ob tem mi je kar nekako čudno pri srcu, pa tudi grozno, ker literatura zadnjih let pada v zgolj razprodajo besedovanja, v „jezikovne makaronizme“ ali pa v „ideološko večerništvo“, pri nas Slovencih in po svetu seveda ta trenutek pretežno levo večerništvo, morda tu in tam celo dobronamerno, a v bistvu enosmerno in neumno. Na izzive časa lahko odgovorimo le z literaturo, ki združuje novodobno obliko z odgovarjajočo, tipično, radikalno in humano vsebino.

MILENA MERLAK

LEV DETELA

Ko padajo bombe, ko umirajo nedolžni otroci sredi barbarskih vojskovanj, ko trgovinarski rak žre zadnje čiste gozdove in ko strup duši veliko naravo, je vsaka zgolj ponotranjena lepa beseda, pa tudi vsak levi družbeni optimizem, zlagana fraza, politična limanica in laž. Rekel bi, da ni več dovolj, da kot pesniki in pisatelji pokažemo samo drevo in studenec, oziroma močnega delavca z bodrilnim pogledom v bodočnost. Pokazati moramo tudi tisto, kar studenec in drevo obdajata, tovarno s strupenimi plini in vojno bobnenje z granatnim ognjem, sredi katerega gore gozdovi... In delavca, s katerim manipulirajo in v imenu katerega pišejo delavsko literaturo — brez delavcev, za sistem ideologiziranih birokratov, ki ograjajo naša človeška življenja in celotni ustroj svetla.

MILENA MERLAK: Priznati moram, da me vse to vznemirja. Še vedno namreč mislim, da bi besedni umetnik tudi v današnjem svetu moral biti tisti, katerega zavest je manj korumpirana in bolj daljnovidna, kot trgovinarstvo in vladarstvo časa. Kot tak bi namreč imel pravico, da se iz napak norčuje, da drži kot na primer Gogolj času ogledalo — in s tem jezi vse tiste, ki imajo etično gledano grd obraz. A tu je še nekaj, kar bi rada poudarila kot pesnica. Vedno si prizadevam, da bi s sredstvom besede, ki ni nemejena možnost, izrazila tudi del neizrekljive skrivnostnosti. Radovedna sem, kaj se skriva za neprozornimi tančicami našega bivanja. Odgrinjanje teh tančic je za tiste nemogoče, ki to besedo zlorabljajo. Zato se vedno znova vračam k studencu besede.

LEV DETELA: Omenila si skrivnostnost bivanja. Ne vem pa, ali jo literatura zares razsvetljuje. V bistvu je tudi literatura skrivnost, ki se ji sicer bližamo, vedno znova bližamo, a se nam, če je čistokrvna in velika umetnina, vedno znova izmakne. Tudi ti si napisala važne in skrivnostne pesmi. Naj omenim samo „Sfingo“ iz leta 1968 izišle zbirke „Beseda brez besede“. Kaj

ni že naslov tega dela nekako skrivnostni in tudi dvoumen? „Porod“ iz iste pesniške zbirke se mi zdi ena ključnih pesmi „ženske“ poezije na sploh. Pesem o kateri ne vem, če je bila v to smer sploh že kdaj napisana. In spet tudi skrivnostna pesem. Etično očičevalna skrivnostnost je verjetno ena tvojih najbolj važnih in literarno tvornih duhovnih silnic. „Slovo v polarni noči“ kot spev skrivnostnega ljubezenskega hrepenja, objavljen v tvoji prvi zbirki „Sodba od spodaj“ iz leta 1964, je tu prav tako značilen kot teksti „Razgaljena noč“, „Atomski puščavniki“, „Smrt mesečnice“, „Grobar“, „Ognjeni ptič“ in tista psihološko prodorna, a vseeno nekako sanjsko lirična proza iz knjige „Skrivnost drevesa“, natisnjene v Londonu leta 1969. Vsepopšod je prisotna nevarnost, ki je detektivsko ne moremo razvozljati. V prozi „Nož kot funkcionar“ kažeš svet, kjer je „človek človeku nož“. To je svet, v katerem so gasilci požigalci in življenje kadilnica, v kateri, kot praviš, „neprostovoljno oddaš prostovoljni prispevek“. Zabavišče postaja „podzemeljski cirkus“, pa tudi „pekel“, iz katerega morda ne najdemo več izhoda. Ali ni to pesimistična literatura? Oziroma je ta literatura predvsem svarilo, kljub zavoženi človeški situaciji vseeno najti izhod — svetlobo, k človeku, vrednemu tega imena?

MILENA MERLAK: Če analiziram svoje sanje pa tudi konkretne reakcije, se mi zdi, da sem precejšnji medij, ki s specifično občutljivostjo sprejema impulze tostranskega, pa tudi onstranskega sveta. Seveda vsega, kar slutim in čutim, z besedami ni mogoče izraziti. Toda da ne postanem pregrozna drugim in sami sebi, priznam, da imam prav rada satirična soočenja, kot so „Študija o nohtih“, „Passaporto per una seppia“ ali pa „Kadilnica“, ki si jo tudi sam omenil.

LEV DETELA: Ob vsem tem pa si vseeno napisala več pesmi, v katerih prihajaš nazaj v človeško preprostost, k osnovnicam našega slovenskega ljudskega in verskega izročila. „Zimzelene luči“ iz leta 1976 so namreč zbrka tistih tvojih pesmi, ki sredi našega izrazito industrijskega in potrošniškega časa kažejo stari slovenski duhovni obraz, njegov kar nekako patriarhalni življenjski način. Te notranje podoživite, a vseeno preprostejše literarne oblike so gotovo nekoliko drugačne, kot tvoje pesniške groteske in satire. „Moja neandertalska pomlad“, „Ornament Minotavra“ in „Adam automatique“ ali pa „Senca številka dve“, objavljene leta 1974 v ljubljanski reviji „Problemi“. Tu di pesnitev „Piranske elegije in nostalgije“, natisnjena leta 1975 v koroškem „Mladju“, in recimo „Alkimisti v zlatem mestu“ iz tržaškega „Mosta“ v letu 1970, razodevajo visoko stopnjo individualizacije in vrsto za preprostega bralca težko razumljivih pesniških „rafines“, kompliciranih besednih trikov in radikalnih metaforičnih stremljenj. Je tu, v tem razponu med preprostejšim „Zimzelenih luči“ in zahtevnejšo alkimijo „Moje neandertalske pomladi“, neka dvojnost, neka večobraznost Milene Merlak?

MILENA MERLAK: Tega ne občutim kot dvojnost, temveč kot neke vrste naravno nujnost osebnega razvoja, ki se je v več plasteh, „preprostejših“ in „intelektualnih“, istočasno odvijal. Ker sem ostala zvesta tudi svojemu izvoru in otroštvu, se ti svetovi medsebojno dopolnjujejo kot kamenčki na mozaiku mojega življenja. Seveda različne literarne načine spremljajo tudi različni nameni — in seveda različna intenzivnost ustvarjalnega procesa. Toda vse je globinsko avtentično doživeto, nič ni samo zunanje in narejeno.

LEV DETELA: Pod konec šestdesetih let je nemška pisateljica Hilde Domin objavila knjigo „Čemu danes pesništvo“ (Wozu Lyrik heute), ki je jasen in drzen klic proti prisilam v kulturi, proti nevarnosti birokratskega in tehnokratskega poneumljenja v pozno-industrijski denarniški družbi. V tej bistri knjigi je tudi zanimiv dodatek, javno pismo Hilde Domin, ki je vrsto let živel zaradi Hitlerja v emigraciji, naslovljeno na že umrlo Nobelovo nagradjenko, nemško pesnico židovskega rodu Nelly Sachs. Domin meni, da je pesništvo, kot veliko zvonjenje: da vsi zaslišijo, kar je treba slišati. Pesniku v zdomstvu, v emigraciji, določi ob tem usoda takorekoč sama od sebe posebne naloge: poročati mora o tistih, ki jih je zmagošlavje večine potisnilo v temo, poročati mora o svetu senc, o pozabljenih, o žrtvah, o mrtvih. Nelly Sachs je vedno znova pisala o mrtvih, o uničenih, o židih. Pisala je o tem v posebnem jeziku, ki ji ga je podarila groza časa, od-tujenost od materialij in ideologij časa. V prečišče-

nem, večplastnem jeziku, ki se je kresal ob drugih jezikih svetá, v katerih prostranstva je bila pesnica vržena, je pisala prečiščeno, analitično dognano in večplastno literaturo. Kaj ni zdomstvo, tujstvo, tudi če ti je sreča naklonjena, vrnitev k koreninam? Toda vrnitev k na novo doumetim koreninam, k prečiščenu, na novo doumetemu jeziku, ki prerase poplavo neavtentičnega, ideološko prirezanega in tehnokratsko izpodrezanega jezikovnega žlobudranja?

MILENA MERLAK: Tudi sama sem vse to podobno doživela. To vrženost v drugi jezik, to izpostavljenost sredi drugega sveta. Nenadoma se znajdeš na prepihu, na meji več jezikov, ki jih moraš uporabljati. Mika te, da si poleg znanega prisvojiš tudi novo, kar seveda poveča število izraznih možnosti. Moje pisanje v drugem, nemškem jeziku, se zaradi posebnega, zelo ranjivega, senzibilnega značaja lirike nahaja kljub določenim objavam mojih nemških izvirnih tekstov v revijah in časopisu šele v začetni fazi. Ti pa imaš s tem že mnogo več izkušenj, saj si napisal in tudi objavil poleg številnih slovenskih knjig tudi več leposlovnih del v nemškem jeziku!

LEV DETELA: V prvem ustvarjalnem obdobju, ko sem konec leta 1960 kot še zelo mlad pisatelj začetnik prišel s teboj v Avstrijo, sem pisal samo v slovenskem jeziku. Pisati sem skušal izvirno slovensko literaturo, a tudi novo slovensko literaturo, ki se ne izživi le v zgodbi in pozitivizmu reči, v realijah, v politični ideologiji, temveč v na novo zgrajeni jezikovni duhovnosti, ki potrjuje večplastno in večstopenjsko tavanje sodobnega človeka skozi pasti in blodnjake časa, k svetlobi, k soncu, če ne iztiri, če ga ne zadene nesreča, če ga ne doleti prehitra smrt. V tem smislu so nastala dela „Blodnjak“ (1964), „Junaštvo slavnatega Krpana“ (1965), „Atentat“ (1966), „Izkušnje z nevihtami“ (1967), „Sladkor in bič“ (1969), „Črni mož“ (1969), „Metaelement“ (1970), „Kraljev kip“ (1970), „Legende o vrhovodcih in mesečnikih“ (1973), „Marijin mojster“ (1974), a končno tudi obrobna esejistična dela kot „Duhovni ogenj naj večno gori“ (1975) ali pa „Povojni slovenski koroški pesniki in pisatelji“ (1977), ki so vsa izraz tega duhovnega iskanja v novem jeziku in z novimi izraznimi načini. V času najraznovrstnejših človeških odtujitev in prisil so se mi poleg metafor stopnjevanja in pretiravanja zdele za čas tipične in primerne tudi oblike groteske, satire ali pa absurde igrice, oziroma realno utemeljene in svobodoljubno politično nastrojene fantastičnosti. Že prvi literarni poskusi, ki sem jih pred odhodom v tujo objavil v Ljubljani, na primer črtica „Ivekovi bogec“, objavljena leta 1959 v ljubljanski reviji „Mlada pota“, kažejo zametke nekaterih mojih poznejših literarnih načinov. V tujini, v Avstriji, pa sem se začel vedno bolj aktivno soočati tudi z literaturo drugih narodov, posebno z literaturo v nemškem jeziku. Srhljivi spopadi z izrastki slovenske kulturne province, zlasti dogodki, ko v Trstu pri urejanju „Mostu“ ni bilo več mogoče misliti na rast v vsesplošno kritično in svetovljansko večploskovno usmerjeno revijo, polom centralnoslovenskega Kavčičevega „liberalizma“, ki je uničil možnost mojega in tvojega „nevezanega“ sodelovanja pri centralnoslovenskih revijah in kulturnih institucijah, uničenje pri založbi „Obzorja“ javno napovedanih in že v tiskarni stavljenih „Izkušenj z nevihtami“, so mi poleg določene osamitve tudi sredi tedaj drugačnega zdomskega slovenskega literarnega utripa dokončno odprle oči. Leta 1975 so me koroški pisatelji-levičarji izgnali tudi iz revije „Mladje“, kamor so me leta 1973 na lastno pobudo v smislu „nove slovenske pluralistične kulture“ kot urednika za povezavo z avstrijsko literaturo v nemškem jeziku brez mojega potegovanja povabili. Vse to so bile zame resnično prave „izkušnje z nevihtami“. Ko mi je nemška slavistka dr. Hilde Bergner prevedla „Izkušnje z nevihtami“ v nemščino in ko so te leta 1973 pri založbi „Bläschke“ v Darmstadt z uspehom tudi izšle, je bil led na novo duhovno območje zame že prebit. Od leta 1970 sem namreč vedno bolj rasel tudi v kulturno alternativo, v pisanje v nemškem jeziku. Stvar me je zanimala čisto tehnično — in tudi duhovno. Ustvariti sem hotel sistem jezikovnih vrednot — v jeziku, ki ni bil moj materinski jezik, temveč sekundarni, priučen jezik. Izkušnje z mojim slovenskim pisanjem so nenadoma začele polzeti na novo ploskev. Bilo je, kot da se je premaknila gora, kot da je začel polzeti breg navzdol — in odprl se je razgled na notranje kamenine in rudnine. Nastal je premik iz

prve, slovenske jezikovno-literarne smeri proti drugi, nemški jezikovni literarni plasti. Prvotno mi je beseda spontano rasla na papir. Z nemško je bilo nekoliko drugače. Nemški teksti so bili zame — in še so — predvsem zelo zanimiva analitična konstrukcija. Vendar moje delo v nemškem jeziku ni ostalo brez priznanj. Leta 1976 sem izdal tako knjigo „*Legende o očetu*“, ki je doživela velik uspeh zlasti pri mlajšem občinstvu. Za to knjigo sem prejel številna literarna priznanja. Tudi nemška varianta „*Kraljevega kipa*“ iz leta 1977 in „*Spoštovanje vzbujajoče kretnje vladanja*“ iz leta 1978 sta potrdili moj začetni nemški razvoj. To pisanje mi je prineslo številne analize v nekaterih vidnih časopisih nemškega jezikovnega prostora, na primer v „*Frankfurter Allgemeine Zeitung*“, „*Neue Zürcher Zeitung*“, „*Die Zeit*“ (Hamburg), „*Der Bund*“ (Bern), „*Die Presse*“ (Dunaj) in drugod. Taka priznanja bi bila tudi za avtohtonega nemškega avtorja nadvse pozitivna in vzpodbudna stvar. Zame so bila neke vrste duhovna nagrada — tudi zaradi zelo zanimivega duhovnega molka o mojem delu na tako pluralistično razgibanem slovenskem prostoru. Poleg tega sem lahko tudi zaradi pisanja v nemškem jeziku v nemškem časopisju čisto konkretno opozoril na dogajanje v slovenski književnosti včeraj in danes. Teh mojih esejev in informacij o snovanjih slovenskega duha je v nemškem jeziku več deset in bi jih bilo potreba zbrati in dokumentirati, saj tvorijo posebno majhno leksikalno antologijo o slovenskih nekonformistih duha, od Cankarja in Murna ali Kosovela pa do Balantiča in Kocbeka, Majcna ali pa Lojzeta Kovačiča. Pisanje v nemškem jeziku pa je končno prevrednotilo tudi moj slovenski literarni način. V slovenstvo se vračam preko gor in skozi gozdove, v boju s tujimi silami in prostranstvi. Na slovenski jezik in pisanje zrem kritično in samokritično. *Izkušnja pisanja v nemškem jeziku mi nudi možnost novih izraznih drznosti, kombinacij in variant v slovenščini, ki pa niso dobesedno prenesene iz nemštva, temveč rastejo iz kljubovalnega in samosvojega zornega kota opazovalca in duhovnega delavca, ki stoji „izven dnevnega toka stvari“ — kot upam — v boju za avtentično slovensko resnico. Pa tudi za avtentično resnico literature na sploh. V tem smislu izdajamo nemško pisano literarno revijo „Log“, ki izhaja v Celovcu in na Dunaju.*

MILENA MERLAK: Že iz pesmi, ki so nastale v času mojih ljubljanskih univerzitetnih let, je razvidno, da sem imela občutek, da je prostor okoli mene preozek, tako v konkretnem in tudi duhovnem smislu.

LEV DETELA: V tem smislu je zelo zanimiva in bistvena tvoja daljša pesem „*Mrlič naše mladosti*“. Še v rokopisu sem jo prebral že v Ljubljani, skupaj z nekaterimi študenti slavistike. Zame je bila kot neke vrste protest mladega rodu — in tudi že duhovna oporoka. Tam tudi pišeš: „Izdihnil je izdelovalec luči, / ki mu je obleka razpadala / na razgaljenem srcu, / umrlo je njegovo junaško telo, / ki se je bojevalo / za drzno besedo svetlobe...“ // Pesimistične besede! In vendar na koncu pristavljaš: „Živel bomo, / naša mladost bo junaška ptica, / ki poveljuje življenju“ // Mislim, da prav ta tvoja pesem — ne da bi govoril pro domo — sodi h ključnim tekstom o prvih dveh desetletjih slovenskega bivanja po drugi svetovni vojni.

MILENA MERLAK: Marx zame ni bil odkritje. Zdelo se mi je, da postavlja na glavo svet, ki sem si ga zgradila samo ob iskanju življenjskega smisla.

LEV DETELA: Mene je prizadevala celotna univerzitetna situacija. Politično ovaduštvo, votla marksistična frazeologija, za katero ni bilo treba nikoli izstaviti čeka. Vse je bilo brez kritja, a krito s pištolo tajne policije. Posebno me je vznemirila takomimenoвана afera profesorja Slodnjaka ob izdaji njegove nemške znanstvene knjige o slovenski literaturi. To pomembno delo je izšlo v Berlinu. Slodnjaka so na grob način na posebnih univerzitetnih sestankih po krivici napadali in sramotili. Klicali so, da naj pogine v jarku, ker drugam ne spada. Te stvari so me silno vznemirile. Tu sicer nočem zagovarjati vseh Slodnjakovih v bistvu dokaj pozitivističnih metod. A resnici na ljubo moram reči, da je bil velik znanstvenik, odličen poznavalec slovenske literarne zgodovine. Njegovi asistenti, ki so danes univerzitetni profesorji slavistike na ljubljanski univerzi, so šli takorekoč čez Slodnjakovo truplo. Tudi zaradi njegove pozitivne omembe „fašističnega“ Balantiča. Do teh poniglih

Paternujev in Zdravcev in kakor se že pišejo, čutim še danes samo prezir in odpor. In slabo za objektivnost slovenske literarne znanosti, dokler bodo ti na položajih, ki so si jih priborili s tem, da so profesorju Slodnjaku duhovno zadrli nož v hrbet! To so bile gnusne, a čisto konkretne stvari. Podobne, kot „humanistično mentorstvo“ pisatelja Potrča pri tedanjih „Mladih potih“. S tem „mentorjem“ sem prišel takoj navzkriž. Rekel mi je, da je z „mojim humanizmom nekaj narobe“. To sem razumel kot moralni poklon. Tudi za Slodnjaka sem se zavzel kot mlad slušatelj ljubljanske slavistike, med štiridesetimi študenti s samo še enim kolegom. Take so dimenzije disidentstva v totalitarnih sistemih! To so klici osamljenih v puščavi, ki pa vseeno vznemirijo oblast in jo mačajo! Zaradi omenjenih stvari so me večkrat posvarili in celo klicali na ljubljansko notranjo upravo — pod zelo primitivno pretvezo. Na vsak način so me hoteli „kriminalizirati“. Kdor je ščitil svobodo in posameznega človeka, je bil zanje „zločinec“. Pa kaj se ni vse to ob znanem Kocbekovem primeru spet ponovilo? In ob primeru Pučnik, ko so tega nekonformista sredi oportunistične slovenske zmede in megle popolnoma osamili. In v primeru Pahorjevih „Perspektiv“ — in tako naprej!

MILENA MERLAK: Omenjeno situacijo na univerzi sem tudi sama boleče občutila in je nazadnje nisem več mogla prenašati. Moje nelagodnosti očitno tudi nisem prikrivala, saj so tudi moje prvo pesniško zbirko „iz načelnih razlogov“ odklonili tako pri Cankarjevi, kot tudi pri Državni založbi Slovenije. Vprašali so me, od kod jemljem motive, kot so „*Doživetje na otoku gobavcev*“, „*Njena mučilnica*“ in podobno, ki so bili res nekoliko patetično izražena soočanja z realnostjo. Menili so, da „otokov gobavcev“ v jugoslovanskem socializmu ni. Moja kritična budnost pa je stopnjevala tudi tragična smrt mojih dveh bratov-domobrancev in smrt mojega očeta — kmeta sredi kolektivistične prisile prvih povojnih let na vasi. Koliko kmetovalcev, premočrtnih slovenskih ljudi, je zdrobil tisti čas! Kdo se jih sploh še spominja?! Kocbek baje piše knjigo o strahovladi prve povojne kolektivizacije na slovenski vasi. To bo morda zelo zanimiv tekst, če bodo tisti, ki jim ga bo ta samonikli slovenski pisatelj zaupal, imeli toliko morale in poguma, da ga bodo objavili.

LEV DETELA: Potem ko sva se konec leta 1959 na ljubljanski univerzi pri predavanju profesorja Bratka Krefta o ruski literaturi, mislim, da se je vse zelo zanimivo sukalo okoli „Besov“ slovitega Dostojevskega, spoznala, je bilo samo še vprašanje časa, kdaj bova zapustila mučilnice terena in obdobja, ki nama ni odgovarjalo in ki nama je uničevalo realizacijo daljnosežnih duhovnih ciljev. Čeprav sva se znašla leta 1960 v Avstriji v zelo odtujenem prostoru, sredi mnogih gmotnih in drugih težav, sva vseeno vztrajala. Vztrajala kot vzgojitelja v Retzu na Nižjem Avstrijskem, kot študenta na Dunaju, kot delavca v tekstilni tovarni in končno kot svobodna pisatelja. Reči moram, da se je vse dobro zasukalo. Danes je lepo in prav, da sva ravnala tako, kot sva morala ravnati. Najina literatura je pognala nove duhovne korenine, življenje gre po svobodnejši poti naprej. In tudi v smislu, kot ga zrcali sledeča primera iz vzhodne filozofije „zen“: Trije menihi opasujejo zastavo na svetišču, ki plapolata v vetru. „Zastava se premika“, pravi prvi. „Ne, veter se premika“, pravi drugi. „Oba nimata prav“, reče tretji menih. „Vajin duh je tisti, ki se premika“. — Za kaj gre pri tej zgodbi? V ospredju gotovo stoji zavest o duhovnem ustroju stvari in odpor proti vsakršni materialistični prisili. Tudi prisili reči, realij, strojev, postoritvev. Menim, da mora pisatelj kot duhovni delavec bolj kot marsikdo drugi postavljati duhovni značaj svojega literarnega podjetja neposredno v ospredje. Tisto stalno zlasti zahodno godrnjanje o pisateljski finančni revščini in družbeni neznatnosti je zame brez bistvenega pomena. Končno mora vsakdo, kdor se poda na zelo težavno pisateljsko pot, vedeti, kaj ga čaka. Pisateljstvo je hoja proti vetru, hoja proti oportunizmu in družbeni zmedi. Taka hoja je gotovo naporna. A ni brez pomena in v duhovnem smislu te bogato nagradi, če ji slediš.

MILENA MERLAK: Če razvidiš, kaj se danes dogaja po svetu, je težko biti optimist. Toda življenjsko veselje najinih treh otrok, treh sinov, vliva tudi meni — kljub vsemu — vedno znova vero v bodočnost. Ta čas poleg dela za radio in tisk dokončujem peto slovensko leposlovno delo, ki bo tematsko in formalno

v marsičem drugačno od dosedanjih, pripravljam pa tudi izdajo nemških liričnih in proznih tekstov.

LEV DETELA: V mojih tekstih se skriva čisto konkretna biološka izkušnja, ki pravi, da svet ni posebno v redu. Zato skuša biti moje pisanje upor proti svetu nasilja in nevarnosti, protest zaradi deformacij, sredi katerih se nahajamo. V tem kontekstu moramo razumeti moje naslednje literarne cilje: objavo nemškega teksta o uničevanju svetla „Pogovori pod tovarniškimi dimniki“, objavo nemške groteskne igre o naši konkretni resnici „Tisočletna vojna“ in tudi najino skupno objavo pesmi v slovenski in nemški varianti in v angleškem prevodu ameriško-avstrijskega pisatelja Herberta Kuhnerja, ki jo pripravljajo v Združenih državah Amerike. Poleg sodelovanja v slovenskih programih avstrijskega, tržaškega in kölnskega radia in pri raznih slovenskih, nemških in drugih časopisih in revijah pa skušam misliti tudi na izdajo slovenske leposlovne knjige. Seveda vse to zavisi tudi od konkretnih okoliščin, ki niso najbolj ugodne. Koliko stvari

je v zadnjih letih obtičalo v revijah, na straneh „Meddobja (proza „Profesorska trilogija“, 1972; pesniška cikla „Kralj iz senc“, 1974; „Sedmoglavec“, 1975; pesniška fantazmagorija „V ognju groze plapolam“, 1975), pa tudi v tržaškem „Mostu“, koroškem „Mladju“, v ljubljanskih „Problemih“ in „Sodobnosti“! Tu pa so že tudi novi teksti. Nastati bi mogla novodobna in kritična zbirka proze in pesmi, saj je naša dolžnost v zdomstvu prav v tem, da pokažemo nove literarne oblike v svobodnem in izvirnem jeziku in v kritično prečiščeni obliki! Položaj „izven konkretnega časa in prostora“ namreč zavezuje. Zavezuje k avtentični duhovni alternativi. Pomen SKA je v iskanju alternativnih duhovnih poti. Ne le domačijskih za najširše bralno občinstvo, temveč tudi težavnejših, težje dostopnejših – za razgledane posameznike. Končno so bili nekateri vidni literarni novatorji 20. stoletja izrazito duhovno usmerjeni. Claudel, T. S. Eliot, Rainer Maria Rilke, Georg Trakl ali pa Erza Pound izžarevajo izrazito metafizično dimenzijo. Jim ne moremo vsaj v malem slediti?

LEV DETELA, rojen leta 1939 v Mariboru. Študij slavistike v Ljubljani in na Dunaju. Od leta 1960 živi v Avstriji in je avstrijski državljan. Dvanajst slovenskih leposlovnih in esejističnih knjig: „Blodnjak“ (Trst 1964), „Junaštva slamnatega Krpana“ (Trst 1965), „Atentat“ (Trst 1966), „Izkušnje z nevihtami“ (London 1967), „Črni mož“ (London 1969), „Sladkor in bič“ (London 1969), „Metaelement“ (London 1970), „Kraljev kip“ (London 1970), „Legende o mesečnikih in vrhovnih“ (Canberra 1973), „Marijin majster“ (Celovec 1974), „Duhovni ogenj naj večno gori“ (Tinj 1975), „Povojni slovenski koroški pesniki in pisatelji“ (Celovec 1977). Štiri nemške leposlovne knjige, nazadnje „Imponirajoče kretnje vladanja“ (Dunaj 1978). Urednik v

nemščini izhajajoče avstrijske literarne revije „LOG“. Več literarnih nagrad in drugih priznanj. Član mednarodnega PEN-kluba.

MILENA MERLAK, rojena leta 1935 v Ljubljani. Študij primerjalne književnosti in psihologije v Ljubljani. Živi od leta 1960 v Avstriji, je avstrijska državljanica. Štiri slovenske knjižne publikacije: „Sodba od spodaj“ (Trst 1964); „Beseda brez besede“ (London 1968); „Skrivnost drevesa“ (London 1969); „Zimzelene luči“ (Trst 1976). Več literarnih nagrad in priznanj. Članica mednarodnega PEN-kluba. Prevodi njenih pesmi so izšli v nemščini, srbohrvaščini, makedonščini, angleščini in v indijskem jeziku gujarat.

slovenska kulturna akcija

ob svoji 25 - letnici

poklanja knjižni dar – vsem darovalcem jubilejnega daru
70 ameriških dolarjev ali 100.000 argentinskih pesov

knjigi

VINKO BRUMEN, NAŠ in MOJ ČAS (eseji)

knjiga je že izšla

VLADIMIR KOS, SPEV O NAŠI GORI (pesnitev)

ilustriral in opremil akad. kipar FRANCE GORŠE

najnovejši darovalci:

ARGENTINA	v pesih	duhovnik jože cvelbar, ZDA	150
sloga, ob letni bilanci	500.000	duhovnik jože ferkulj, ZDA	70
duhovnik albin avguštin	100.000	dr. ludvik leskovar, ZDA	70
dr. vojko arko	100.000	ančka menapace, ZDA	72
dušan pipp	100.000	franc kavčič, ZDA	70
slavko truden	100.000	ana in anton gaber, ZDA	100
matevž potočnik	100.000	jerom in milena šoukal, ZDA	70
marjan šušteršič	100.000	stane vrsnik, kanada	kan. 82
duhovnik n. n.	100.000	duhovnik ivan plazar, kanada	82
dr. zlatko tomšič	100.000	duhovnik janez jeretina, kanada	80
kazimir keber	100.000	duhovnik janez grilc, venezuela	70
prof. vinko logar	100.000	duhovnik stanko zorko, trst	51
dr. anton šimenc	100.000	prof. maks šah, trst	51
duhovnik dr. mirko gogala (že drugič)	500.000	dr. drago legiša, trst	70
inž. leon pitterle	121.500	ivan breclj, trst	70
akad. slikarka bara remec	500.000	mons. dr. franc šegula, rim	76
OD DRUGOD	v dolarjih	anica in dr. karel vojska, švica	70
janez sever, ZDA	70	msgr. ignacij kunstelj, nemčija	100
		dr. branko rozman, nemčija	70

Vse darove, ki jih označite kot jubilejni dar, blagovolite nakazati samo s čekom na ime: Alojzij Rezelj, Ramón L. Falcón 4158, 1407 Buenos Aires, Argentina.

vprašanje klerikalizma in cerkve danes v sloveniji

Mitja Ribičič, predsednik Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL), je 1976 predaval partijskim voditeljem o klerikalizmu in Cerkvi v današnji Sloveniji. Prvi del predavanja smo objavili v lanskem jubilejnem Glasu. Tokrat prinašamo izrez nadaljevanja in sklep.

Mislim, da je zelo kratko in jasno povedano, kaj je napredna in kaj je v nekem smislu sodobna oblika klerikalizma. Zelo jasna je tudi Grmičeva definicija klerikalizma. Mislim, da bi to definicijo klerikalizma načeloma lahko sprejeli tudi mi. On pravi: „Klerikalizem je vsak poskus, najmanjši poskus prizadevanja, da bi si klerik, duhovnik na kateremkoli področju človeškega življenja pridobil vodilno vlogo, katerokoli zemeljsko stvar nadzoroval in po svoji volji usmerjal, da bi cerkev povsod imela odločilno besedo, v kolikor pa je to nemogoče, da bi ustvarila vzporedno strukturo in tako počasi postajala država v državi.“

Še nekaj o klerikalizmu. Mi smo v zadnjem času na vseh sestankih CK in povsod mnogo govorili o klerikalizmu in zelo veliko tudi o sektaštvu v zvezi komunistov. Sektaški odnos v naših vrstah do religije, do religioznih ljudi, pa povzroča vzdušje neenakopravnosti.

V istem smislu govorimo o sektaštvu kot o nekakšnem predpostavljajanju moralno-političnih, idejnih in nazorskih preprek zato, da bi verni in nevernici v družbi lahko enakopravno delovali. Sektaštvo do vere je po našem mnenju sektaštvo do družbe sploh, kdor sektaši do vere in do verskih množic, sektaši tudi do samoupravljanja, sektaši tudi do odločanja ljudi na drugih področjih. Imeli smo težko situacijo in prekinjene diplomatske odnose z Vatikanom. Vi veste, da je bil v tistem času tudi poskus zažiga škofa Vovka, preprečevanje birmanja in drugih verskih opravil.

Spominjam se, kako je Kraigher vedno govoril, da bi morali to v naši politiki utrjevati, ker je jasno, da teza: „Far je far, najboljši je slab,“ ne da rezultatov. Kot marksisti, komunisti, zlasti pa kot nosilci določenih nalog v protiobveščevalni službi, v notranjih zadevah, kot varuhi zakonitosti moramo znati presojsati struje in odtene, ki nastajajo v katoliški cerkvi. Ni težko ukrepati administrativno takrat, kadar gre za delikt, ki je verskim množicam jasen in ga obsojajo, kadar gre za tatvino, za moralni zločin. Teže je ukrepati takrat, kadar verskim množicam administrativni ukrep ni jasen, kadar vidijo v ukrepu elemente nagajanja ali omejevanja verske svobode, če z njim damo argumente duhovniku, da lahko razlaga svojim verskim množicam, da se proti njemu ne ukrepa zaradi tega, ker je to storil, ampak predvsem zaradi tega, ker je pastir, ki vodi ljube ovčice. Tako je prišlo do nekaterih absurdnih obrazložitev naših ukrepov. Cela vrsta drugih takih stvari je še, ko z direktnimi ukrepi krepimo neke vrste mučeništvo in s tem večamo pripravljenost za žrtvovanje; lahko bi dokazali, da tam, kjer je takih pojavov več, tudi bolj obiskujejo verske obrede, tam je tudi verski vpliv močnejši na vseh področjih družbenega življenja.

Naslednja stvar, ki jo je Boris Kraigher zelo poudarjal, je boj proti lastnemu sektaštvu. Zlasti bi si morali vtepti v glavo spoznanje, da boj proti konservativizmu religije in cerkve ni enodneven boj, ni boj ene etape revolucije, da bo dolgo trajal, da bo vse nas preživel, in ga moramo zato voditi dolgoročno, kajti vsega, kar se je tisočletja oblikovalo v zavesti človeštva, na vseh prehodih prejšnjih družbenih sistemov do socializma kot svetovnega procesa, kar se je nakopičilo v zavesti ljudi, se ne da odstraniti z dekreti, z administrativnimi ukrepi, ampak je treba to odstranjevati v težkem, dolgotrajnem boju za osvoboditev ljudskih množic.

Na koncu naj povem samo še to: Naša načela, formulirana v naših dveh ustavih, v zakonu, ki posebej obravnava verske skupnosti prav zaradi njihovega specifičnega položaja v programskih dokumentih socialistične zveze, njenem statutu, programskih dokumentih zveze komunistov, zadnjih sklepov CK itd., vse to pomeni izredno bogat in jasen fond za usmerjanje odnosov med samoupravno družbo in cerkvijo, za določanje funkcije in vloge religije v naši družbi. Vse to je zelo jasno, lahko bi pa ugotovili, da naša konkretna politika na terenu, od krajevnih skupnosti navzgor, ne izhaja dovolj iz teh dokumentov, ampak v nekem smislu še vedno udarja na dan določen primitivizem, poenostavljanje, sektaštvo, in da ne izkoriščamo vseh možnosti, ki se nam ponujajo.

S temi samoupravnimi procesi ne poteka vedno vzporedno proces vključevanja in reševanja tudi tistih specifičnih vprašanj, ki nastajajo na stikališčih verske skupnosti in družbe. Mi smo sprejeli načelo „ločitve“ cerkve od države, ne pa „izločitve“ cerkve in vernih množic iz celotnega našega družbenega življenja. Tu nastaja mnogo problemov: problemi rojstva, poroke, pogreba, verske in druge manifestacije, procesije, kulturni objekti in cela vrsta stvari, ki bi jih morali v koordinacijskih odborih pri krajevnih skupnostih ali pri občinskih vodstvih organizirati in tako urediti, da bi dejansko krepili enotnost verskih množic in da bi čimbolj preprečevali konservativen nastop tistih nosilcev v rimskokatoliški cerkvi, ki jih je seveda še vedno največ in ki delujejo klerikalno in še vedno ne priznajo samoupravljanja in socializma.

ODGOVORI NA VPRAŠANJA

1. Najnovejše metode delovanja rimskokatoliške cerkve v Sloveniji med mladino.

Ne bi govoril o posebnem prizadevanju Vatikanu in rimskokatoliške cerkve ter vseh verskih skupnosti, da bi dobili svoje pozicije med mladimi, ker mislim, da vam je to jasno. Vatikan v zadnjem času posebej obravnava probleme mladine in se je zlasti v zadnjem času lotil temeljitih študij glede možnosti zaposlovanja intelektualne mladine, perspektivnosti zaposlovanja mladih z univerz. Kar zadeva metode delovanja rimskokatoliške cerkve pri šolski mladini, nimajo kakšnih bistveno novih metod. V zadnjem času pa si tudi bolj prizadevajo, da bi študente povezali v kompaktnejše veroučne skupine, ki v nekem smislu lahko v določenih razmerah pomenijo politično delovanje in ustvarjanje vzporednih struktur.

2. Primerjava dejavnosti rimskokatoliške cerkve v Sloveniji in drugih republikah, npr. v Socialistični republiki Hrvaški.

Če bi primerjali razmere v Sloveniji in Hrvaški, bi seveda morali najprej ugotoviti, da gre za dve obliki iste politike in da bi bilo iluzorno misliti, da hrvaški oziroma slovenski episkopat ne ravnata enako in v sklopu globalne strategije Vatikanu do Jugoslavije in do socializma nasploh. To pomeni, da obstajajo skupne zakonitosti, vendar so nekatere stvari v Hrvaški nekoliko bolj poudarjene. Rekel bi, da je desna skrajnost v Hrvaški bolj izrazita, močnejša je njihova povezava z ustaško emigracijo — ustaška emigracija je, kot veste, tudi najbolj teroristična organizacija med emigracijami sploh, ne samo med jugoslovanskimi — na Hrvaškem močnejše poudarjajo nacionalno vprašanje kot neko domeno katoliške cerkve in pri tem hoče katoliška cerkev na nacionalni ravni dobiti določeno besedo, ker da je ona najbolj dosleden zastopnik hrvaških interesov. (To je, recimo, značilno za poljsko cerkev; tam je partija dala takoj po vojni rimskokatoliški cerkvi določene koncesije, zlasti na območju, kjer so izselili Nemce, na obrobni poljskih ozemljih, in to se jim sedaj seveda maščuje.) Rekel bi, da so oblike diferenciacije na Hrvaškem podobne slovenskim, le da je naprednejša struja, kakršna je pri nas okrog škofa Grmiča, na Hrvaškem zelo slabotna in se ne uveljavlja tako kot pri nas. Poleg tega moramo vedeti tudi to, da na Hrvaškem diferenciacija in politični vpliv naprednih socialističnih sil na razmere v cerkvi še daleč ne dosega takih rezultatov, kot jih dosega v Socialistični republiki Sloveniji. Mi smo izvajali doslednejšo in ostrejšo politiko do vsakega pojava klerikalizma. Oni šele v zadnjem času ustanavljajo koordinacijske odbore pri socialistični zvezi in tudi v sami verski komisiji so imeli določene težave. Na Hrvaškem se v odnosih med cerkvijo in samoupravno družbo zelo poznajo tudi recidive preteklega obdobja, tako imenovane nacionalistične evforije, nacionalističnega razkola v hrvaškem političnem vodstvu, ki je seveda zapustil na Hrvaškem hujše posledice, kot se je to zgodilo na Slovenskem. To bi povedal glede same Hrvaške. Drugače so te razmere znane: na čelu reakcionarne skupine je zlasti zagrebški nadškof Kuharić, močno ga podpira reški škof, ki je hodil v tujino in se tam javno povezoval z ustaši ter dajal razne proustaške izjave, potem zadarski škof Oblak, šibeniški škof Arnerić. Ti nosijo, po mojem, reakcionarno zastavo in tudi zelo terorizirajo zmernejšo strujo, npr. v splitski škofiji, tako da si tudi ta ne upa glasno povedati tega, kar je slišati pri nas.

Z republiko Hrvatsko smo se zmenili, da bi se v socialistični zvezi skupno dogovarjali glede ocene situacije na Hrvaškem in na Slovenskem, glede razlik in podobnosti te situacije prav zaradi tega, da bi bil naš boj proti reakcionarnemu vplivu cerkve enoten. Velike težave imamo sicer tudi v republiki Sloveniji, ker imamo veliko prošenj za gradnjo raznih kulturnih objektov, katedral in vseh mogočih drugih stvari. Tam se vse te stvari tudi močneje kažejo zaradi agresivnega nastopa in metode izsiljevanja. Poleg tega je posebnost hrvatske cerkve v primeri s slovensko še to, da v Sloveniji ni pomembnejše konfrontacije z drugimi verskimi skupnostmi. Na Hrvaškem imajo vendarle nekoliko hujše probleme.

Za Hrvatsko in še bolj za Bosno in Hercegovino je značilno, da sta večkonfesionalni republiki in da imata tudi zelo močno pravoslavno cerkev in močno muslimansko versko skupnost. Tako imajo tudi konfliktno situacijo s pravoslavno cerkvijo in dostikrat se na podlagi hrvatskega nacionalizma v rimskokatoliški cerkvi pojavlja tudi srbski nacionalizem in odpor muslimanov do tega. Na Hrvaškem imajo probleme s srbsko cerkveno zastavo z znakom križa — ki je bila prej tudi srbska državna zastava — ki jo obošajajo ob raznih cerkvenih praznikih, npr. ob pravoslavnem novem letu. To seveda zelo moti. To je ravno tako, kot če bi se pri nas pojavile kakšne druge zastave, ne slovenska ali partijska, ampak zastava verske skupnosti, ki ne bi „dišala“ samo po veri, ampak po navzočnosti druge države. Čeprav so se v verski komisiji s pravoslavno cerkvijo o tem sporazumeli, se na terenu pravoslavni duhovniki tega ne držijo, ampak prav zanalašč vedno obošajajo te zastave.

Z muslimani imajo probleme v zvezi z gradnjo mošej in džamij. Ta problem imamo tudi mi zaradi znanega sektaškega odnosa celotne ljubljanske organizacije, v vseh občinah, do vsake verske skupnosti in tudi do muslimanske. Ni še videti, da bi do gradnje te mošeje kmalu prišlo, vendar moramo računati s tem, da je treba omogočiti vernikom v novi strukturi mest tudi versko življenje in da je dostikrat bolje, da jim odobriš lokacijo in načrt, ki ustreza tudi urbanističnim zasnovam, kakor pa da vedno samo preprečuješ graditev, potem pa se versko življenje razvija spontano.

Hrvatje pa imajo teh problemov malo več, ker hoče nadškofija zgraditi še novo katedralo v Zagrebu. (Mi imamo problem katedrale v Gorici, to pa je bolj problem novih cerkvenih mej, ker bo Vatikan takoj, ko bo ratificiran sporazum z Italijo, verjetno rešil problem cerkvenih mej. Verjetno bo sedež škofije v Kopru.) Za Hrvatsko je značilno še to, da je verski tisk mnogo nesramnejši, mnogo reakcionarnejši, mnogo predrznejši, mnogo bolj izzvalen, recimo: Glas koncila sploh ni omenil, kakor je storila Družina, 30-letnice osvoboditve, napisal pa je nekaj v tem smislu, da je bila v Zagrebu proslava ob 30-letnici vkorakanja čet JLA na Hrvaško. Pri nas bi kar ponoreli, če bi kaj takega zapisali v Družini. Tudi oddaje radia Vatikan v hrvatskem jeziku so bolj politizirane, nestrpne, sovražne, pri oddajah v slovenskem jeziku pa bolj pazijo na to, kako obravnavajo verske stvari in ne posegajo toliko na politična področja. Toliko glede razlik.

Seveda bi pa ravno tako lahko ugotovili tudi podobnosti v situaciji. Zelo zanimivo je, recimo, da se v zadnji številki Družine, ki izhaja v približno 100.000 izvodih — torej je močno razširjen tisk v Sloveniji — govori o posebni vlogi Slovencev v ekumenizmu (ne govori o vernikih in cerkvi, ampak o Slovenceh) v tem smislu, da ima slovenska cerkev posebno poslanstvo za združevanje verskih skupnosti in versko strpnost v Jugoslaviji. Oni pišejo: „Božja previdnost nas je pripeljala v državo z dvema pravoslavlima cerkvama: srbsko in makedonsko. (Zanimivo je, da rimskokatoliška cerkev v Sloveniji priznava makedonsko pravoslavno cerkev. Hrvatska jo priznava bolj zato, da slabi pozicijo srbske pravoslavne cerkve, da ji nagaja, ne pa zato, da bi priznavala avtoriteto in samoodlobo makedonskega naroda). V Jugoslaviji smo pomešani ljudje različnih nazorov in ideoloških pogledov, veroizpovedi, in brez medsebojnega spoštovanja in priznavanja obzirnosti, širokosrčnosti sploh ni mogoče srečno, urejeno življenje; kar moramo predvsem videti in na kar moramo opozarjati je to, da je napačno, da v katoliški cerkvi vidijo samo pomanjkljivosti pri drugih konfesijah, ne vidijo pa tudi vrednot. Tudi v tem smislu se ta koncilski duh močneje odraža v katoliški cerkvi Slovenije kot drugje.“

3. Delovanje rimskokatoliške cerkve na njenem področju dela, kaj dovoljujemo, kaj dopuščamo, kaj prepovedujemo?

To ni povsem načelno, če kdo sprašuje, kaj dopuščamo v

delovanju verskih skupnosti. Z ustavo in zakoni smo zelo jasno povedali, kaj je dovoljeno in kaj ni; dovoljeno je versko delovanje, prepovedano pa je vsako neverško politično delovanje verskih skupnosti. Odgovor na vprašanje, kaj je dovoljeno, bo tudi natančneje formuliran v novem zakonu o pravnem položaju verskih skupnosti, ki je zdaj v postopku in v 5. členu govori o tem, da je prepovedano v sklopu verskih skupnosti opravljati tiste dejavnosti, ki jih ustava in zakon opredeljujejo kot dejavnosti splošnega in posebnega družbenega pomena. Torej je povsem jasno povedano, da verske skupnosti ne morejo opravljati tistih dejavnosti, ki jih naš pravni sistem taksativno našteva kot dejavnosti posebnega oziroma splošnega družbenega pomena. Gre za to, da so nova ustava in novi zakoni razširili dejavnosti splošnega družbenega pomena na področja samoupravnih interesnih skupnosti, na področja krajevnih skupnosti, da so se razširila področja človekovega vpliva na družbo. Seveda je integralnost ustave postavila cerkev v določeno težjo situacijo. Tudi celodnevna šola, ki jo bomo uvedli v Sloveniji v nekaj letih, bo cerkev postavila pred težko nalogo, kako in na kakšen način prilagoditi versko vzgojo novim razmeram, ker je jasno, da bodo starši po celodnevni šoli hoteli imeti otroke doma; tedaj bo otrok deležen družinske vzgoje in se bo morala cerkev omejevati predvsem na nedelje in praznike, na proste dneve. To bo seveda terjalo drugačen pristop in drugačno organizacijo, in jasno je, da cerkvi pobuda za uvedbo celodnevnih šol ne ustreza. Seveda to, da prepovedujemo cerkvi kot organizaciji in veri, da deluje v verskih pozicijah na področju posebnega družbenega pomena, ne pomeni, da preprečujemo duhovnikom in vernikom, da bi se vključevali v delo vseh teh organizacij. Mi bi morali v določenem smislu tudi znanje in izkušnje katoliške cerkve, ki jih ima na področju humanitarnih in socialnih dejavnosti, bolj uporabljati pri delu naših organizacij, vendar ne z verskih stališč, temveč s stališč duhovnika državljana, duhovnika občana, tovariša gospoda kot smo prej govorili, ki hoče sodelovati in graditi socialistično družbo. Mi pa imamo v konkretni praksi celo vrsto primerov, da se bojimo vključevati duhovnike v to dejavnost in se bojimo spopasti tudi z določeno možnostjo, da bi oni to dejavnost izkoriščali v druge namene. V koordinacijskih odborih socialistične zveze pa bi morali to razčistiti.

Mi imamo primer glasbenika, ki je bil duhovnik rimskokatoliške cerkve, drugače pa je po svojem poklicu visoko kvalificiran glasbenik. Pred leti se je skregal s cerkvijo, stopil iz nje, ker se ni strinjal z njeno politiko, in od takrat je hotel kot civilni delati v neki naši glasbeni ustanovi. Moram reči, da si že tri leta prizadevamo, da bi mu ustvarili pogoje za zaposlitev v tej ustanovi. Cerkev ga kot glasbenika ne angažira, ker je odpadnik, naši pa ga nočejo, ker pravijo: mi klerikalcev in ljudi, ki so bivši duhovniki in tako naprej, ne bomo jemali v orkestre, da bi nam tukaj dirigirali. Tako živi v nekakšnem vmesnem prostoru.

To kaže na konkretne razmere v naši družbi. Obstaja tudi določen strah, ki preprečuje, da bi občinski predstavniki, predstavniki socialistične zveze, razpravljali o teh vprašanjih z duhovniki, s teologi, z mladimi katoliškimi izobraženci in intelektualci, s celo vrsto ljudi, ki niso marksisti, ki so verniki, a sprejemajo socializem kot edino našo perspektivo. Bojijo se, da ne bi mislili o njih, da imajo kakšno zvezo s klerikalizmom. Mislim, da bi se o tem morali pogovoriti, to pa tudi zaradi tega, ker se potem zgodi to, da se mlad pesnik, pisatelj, filozof, intelektualci ali teolog, ki ne dobi nikjer razumevanja za svoje poglede, potem zateka k škofom ali pa k „voluharju“ Kocbeku, ki podtalno rovari in skuša diskreditirati ZK in druge napredne politične sile na Slovenskem.

4. Kakšna je v tem trenutku ideološka indoktrinacija rimskokatoliške cerkve in kam je usmerjena njena dejavnost?

O tem sem že govoril in mislim, da tega ne bi ponavljal. Na ideološkem področju je seveda najbolj opazna teološka kritika marksizma v tistem smislu, kot sem govoril prej: marksizmu priznavajo vrednote na področju ekonomskih odnosov, zanikajo in zmanjšujejo pa njegove vrednote na področju medčloveških odnosov. V tem smislu uporabljajo metodo meščanske kritike marksizma, iščejo razlike med starim in mladim Marxom, razglašajo za marksizem lažne filozofske struje, enačijo socializem s stalinizmom in kažejo na pomanjkljivosti socialistične prakse. Najznačilnejši teksti s takimi ideološkimi pogledi so v knjigi Mohorjeve družbe Meje spoznanja in v Stresovi doktorski disertaciji Marksistični pogledi na religijo v jugoslovanski praksi (zanimivo je to, da dovolijo doktor-

ske disertacije s tako temo). Dalje objavljajo in komentirajo razne Kocbekove poglede na jugoslovansko pot v socializem, absolutizirajo krščanski moralni nauk v verskem tisku, v Ognjišču, v raznih knjižicah, razširjajo miselnost, da so edini branik zoper zlo krščanstvo, vera in versko življenje. Politični cilji teh idejnih izhodišč so želje po socializmu brez vodilne vloge komunistov in politično organiziranje verskih množic. Celotna naša praksa seveda negira vse te kritike marksizma, in moram reči, da je jugoslovanska praksa izredno opazna ne samo v rimskokatoliški cerkvi na Slovenskem, kjer so pravzaprav v nekem smislu naši rezultati potisnili na površje prej omenjeno napredno strujo, da je morala priznati socializem kot sistem, kot družbeno ureditev, ampak tudi po vsem svetu v koncilskih krogih. Vsi napredni koncilski krogi študirajo jugoslovanski sistem samoupravljanja. Tako je, recimo, brazilski škof Fernández skupini slovenskih udeležencev na koncilu mladih septembra 1974 dejal, da kolikor pozna jugoslovanske razmere, bi se morali slovenska in hrvatska cerkev iz novega položaja v socializmu precej več naučiti, kot sta se. Škof Cámara pa je razglasil jugoslovanski sistem za najboljši, kar sedanji svet premore. Pravi, da bi njihovi verniki vriskali od veselja, če bi lahko živeli v takem socializmu in taki diktaturi proletariata, kot je v Jugoslaviji, kajti to je začetek resnične vladavine ljudstva, obenem pa tudi začetek diktature pameti in človečanske pravičnosti. To piše škof o jugoslovanskem sistemu. Zanimivo je, da je npr. Stanko Cajncar, eden naših vodilnih teologov, častni predsednik duhovniškega društva, napisal, da je jugoslovanska praksa, v kateri delavci razpolagajo s svojim delom in izdajajo zakone, pravzaprav spremenila iluzijo, ki jo ima cerkev o „raju in nebesih“, v resničnost na zemlji. On pravi: „Če je cerkev res cerkev revežev, potem bi morali po mnenju francoskega pisatelja Bernanosa sedeti v prvi vrsti še vedno najbolj imoviti sloji, razni grofje, veleposestniki in drugi veljaki, zadaj se pa drenja raja.“ Dalje pravi: „Jaz se seveda ne strinjam s tem francoskim pisateljem, ker tudi če bi mi naenkrat zamenjali te sedeže, bi zbudili samo smeh, ker bi revež ostal to, kar je bil, tudi če bi mu dal prvi sedež. Treba je spremeniti mišljenje, čustvovanje v cerkvi, če hočemo spremeniti te odnose.“ In pravi: „Pri nas v Jugoslaviji se je dogodila resnična zamenjava sedežev, pa tudi ugleda oblasti in celo lastništva.“

5. Ali se je rimskokatoliška cerkev pomirila glede teženj po politizaciji in zahtev, naj bi bila v samoupravnem sistemu subjekt, ki bi predstavljal posebne interese vernih občanov? Kakšne oblike uporablja za doseg tega cilja v tem trenutku?

Obstajale so ideje o organiziranju verskih skupnosti kot samoupravnih interesnih skupnostih v sklopu našega ustavnega sistema, Franc Perko, rektor teološke fakultete, pa je bil njihov nosilec. Zelo hitro pa se je pokazalo, da so neizvedljive, ker osnovna ideja samoupravne interesne skupnosti temelji na svobodni menjavi dela; to pomeni, da mora iskati svoje izhodišče v združenem delu, v rezultatih dela. Cerkvena samoupravna interesna skupnost bi morala najprej priznati razredne osnove, priznati združeno delo, potem pa bi lahko iskala na tej podlagi kakršnekoli stike. Zamisel je zelo hitro propadla. Mi smo reagirali precej ostro, in po tistem je bila ta ideja brez večjega odmeva.

6. Kateri ostanki klerikalizma so najbolj sovražni naši družbenopolitični ureditvi in na kakšen način se je treba boriti proti njim, posebno pri preučevanju vpliva na mlade?
7. Kaj v sedanjem času najbolj pogojuje oživljanje klerikalizma na Slovenskem?
8. Kako ocenjujete vlogo cerkve, zlasti duhovščine, ki deluje med zdomci, predvsem pa oblike njenega delovanja in formalnopravno kvalifikacijo njihovega statusa in pooblastil pri delu?

Ta tri vprašanja govorijo o klerikalizmu. Mislim, da smo o njem že precej govorili, o tem, kaj je klerikalizem, kako skuša izkoristiti cerkveno dejavnost v politične namene v novih okoliščinah in z novimi političnimi pristopi. Tudi tukaj je vprašanje, kaj je tu najbolj sovražno. V verski komisiji so mi napisali, da moramo biti pozorni na tisti del cerkve, ki se bolj ali manj odkrito povezuje s politično emigracijo in je precej dejavna med našimi zdomci v Zahodni Evropi. To so resnično hude oblike sovražnega nastopanja in antikomunizma. Mislim pa, da te niso najbolj nevarne. Najbolj nevarne je tisti klerikalizem, ki se tihotapi pod firmo nove ideologije, in pa to, da bi ta

nova ideologija dejansko slonela na kritiki marksistične znanstvene teorije socializma v tistem smislu, v katerem sem prej citiral razne izjave. Tu je naša bitka v perspektivi potrebna in tu se morajo socialistične sile najbolj boriti za to, da stvari tako postavimo, da po eni strani razumemo, da je to znotraj konservativistične cerkve napredno, da pa na drugi strani to ne pomeni dajati tem grupacijam kakšne koncesije v ideološkem, političnem smislu, da bi nam razbijale enotnost akcije in vodilno vlogo ZK v SZDL. Za nas so Kocbekove teze mnogo nevarnejše kot pa delo emigrantov, ki jih celotna svetovna praksa negira vsak dan. Zakaj bi bil sicer Kocbek deležen takega odmeva s svojo tezo, da bi morali dati krščanstvu politično funkcijo v našem sistemu in da smo v OF s priznanjem vodilne vloge partije prevarili krščanske socialiste. On negira dolomitsko izjavo leta 1942 iz lastnih politikantskih ambicij. Vendar velike popularnosti v svetu ne dobiva zato, ker bi Zahod zanimala zgodovina našega osvobodilnega boja. Nje zanima Kocbekova teza, da so komunisti prevarili svoje zaveznike, da so jih pustili na cedilu, ker to lahko izkoristijo proti italijanski komunistični partiji, ki sklepa zgodovinski kompromis s krščanskimi množicami, proti KP Francije, ki ustvarja v Franciji koalicijo komunistov in socialistov, ker je v Belgiji danes socialistična partija nosilec idej samoupravljanja, ker se prebujata Portugalska in Španija. Iz tega razloga je treba kompromitirati komunistične partije in sodelovanje komunističnih partij v evropskem prostoru, zlasti na jugu Evrope. Iz tega razloga tudi popularizira Kocbekove ideje, in moje mnenje je, da bo morda dobil tudi Nobelovo nagrado, če jo bodo kupili in mu jo dali Američani, kajti to je danes za zahodno antikomunistično, antisocialistično propagando izredno pomembno. V nekem smislu utrjuje status quo v Evropi in je v službi tega status quo, to pa je tisto, kar moramo kar najbolj upoštevati.

Ko sem bral članek Marka Kerševana o položaju katolicizma v Evropi, sem naletel na trditev, s katero se načeloma strinjam. On pravi, da je za tisto družbo, v kateri je versko življenje bolj razvito, kjer je več vernikov in verskih obredov, značilno, da so desne sile v njej močnejše, da so tam demokristjanske stranke močnejše, da imajo močnejšo besedo, da se tam ljudje pri volitvah bolj konservativno odločajo, da so proti reformam, proti naprednim zakonom na področju družinskega prava in glede drugih problemov, ki težijo sodobni svet. To tudi statistično dokazuje za nekatere strukture v tej Evropi. Mislim, da je to res, da pa bi morali pri tem vseeno zelo paziti, ker je res, da se da s statistiko vse dokazati. So tudi primeri, ki negirajo to misel, obstajajo verni narodi z enotno veroizpovedjo, ki se skoraj ujemajo z nacionalnimi mejami, ki pa vendarle negirajo to trditev. Slovenski primer je tak. Mi bi po tej tezi morali biti daleč bolj konservativni, kot pa smo v svetovnem in jugoslovanskem merilu. Italijanski primer je pokazal, da verska razpoloženja vernikov niso prav nič ovirala, da se ne bi napredno odločali pri volitvah. Poleg tega moramo vedeti, da v krščanskodemokratskih strankah izredno močno naraščajo leve struje. Leve struje krščanske demokracije v Italiji so močne in v nekem smislu radikalnejše po teh svojih zahtevah od drugih levih partij. Skratka, svet se ne ravna po partijah, ampak po zavesti in interesih ljudi, ki so pa seveda popolnoma drugačni in se jih ne da potisniti v partijske kalupe. Naslednji podoben primer je recimo položaj na slovenskem Koroškem. Ta manjšina je v celoti verna, v glavnem kmečka manjšina, z intelektualci, ki vsi izhajajo iz kmečkega rodu, iz koroških pokrajin z zelo močnim vplivom katoliške cerkve, in vendarle je ta manjšina izredno enotna proti nastopu neonacizma, proti klerikalizmu. Večinskim reakcionarnim avstrijskim strankam ne uspe razbiti te manjšine. Koliko časa bodo vzdržali, je vprašanje, ampak vendarle je to primer zelo enotnega nastopa.

9. Procesi razvijanja družbenega samoupravljanja in podružabljanja politike ter podružabljanja države lahko pomembno vplivajo na depolitizacijo katoliške cerkve in na privatizacijo religije. Kako je s tem glede na svetovni katolicizem? Ali so znaki depolitizacije cerkve tudi drugod po svetu?
10. Kategorija laikov znotraj cerkve spominja na naš proces družbenega samoupravljanja. Ali bo to vplivalo na spremembo hierarhičnega položaja in oblasti znotraj cerkvene institucije? Ali se bo s tem poglobilo delovanje med verniki?

Da laiki znotraj cerkve spominjajo na naš proces družbenega samoupravljanja, ne drži, ker družbeno samouprav-

ljanje temelji na vlogi delovnega človeka v procesu združenega dela in delitvi dohodka. Težko je izpeljati to primerjavo, je pa jasno, da sam samoupravni proces, odločanje ljudi, demokratizacija našega življenja, to, da ljudje lahko povsod nastopajo kot subjekti, da lahko o vseh strateških vprašanjih naše družbe suvereno razpravljajo, tudi vpliva na ta položaj in demokratizacijo v sami katoliški cerkvi. Težko je ob tem našem toku, ki gre od spodaj navzgor, vzdržati organizaciji, ki gradi vse od zgoraj navzdol. Ta dva tokova se tu prepletata in je tu medsebojno vplivanje prav gotovo zelo pomembno.

Kakšne so alternative glede prihodnjega razvoja odnosov med državo in cerkvijo? — Torej, mi gledamo ne toliko na alternative razvoja odnosov med državo in cerkvijo kot med cerkvijo in samoupravno družbo. Nadaljnji razvoj samoupravljanja, poglobljanja samoupravne demokracije, zlasti krajevnih skupnosti kot glavnih in osnovnih stikalšč z združenega dela z življenjskimi pogoji, bo tu prinesel določene spremembe, določene perspektive za vključevanje cele vrste vernikov na drugih osnovah, in ne na verskih: tukaj so naše perspektive nadaljnjega boja tudi proti klerikalizmu. Kar zadeva procese znotraj rimskokatoliške cerkve, mislim, da bo napredna skupina doživela še zelo hude čase. Ni treba računati s tem, da bo ta skupacija, ta kvas rimskokatoliške cerkve, kar rastla kot „hlebec“, lepo in naravno, bile se bodo še hude bitke znotraj katoliške cerkve, prišlo bo tudi do poskusov ekskomunikacij — tako so že hoteli Grmiča razglasiti za duševno neurejenega človeka, obsedenega z manijo klerikalizma. Vendar procesi v rimskokatoliški cerkvi niso več procesi Grmiča pa Pavla VI. in posameznih škofov, npr. brazilskih, to so procesi prilagajanja cerkve socialistični družbeni ureditvi v svetovnem pohodu socializma.

11. Ali se bo cerkev prilagodila tej socialistični družbeni ureditvi ali pa bo propadla s svojo hierarhijo?

Tu je še posebna okoliščina, da ima rimskokatoliška cerkev pravzaprav svoj sedež na območju, ki ga mi ocenjujemo danes podobno, kot je Lenin ocenjeval razmere v Rusiji v letih nastopa oktobrske revolucije. To je namreč jug Evrope: Belgija, Francija, Italija, Španija, Portugalska, Jugoslavija, Grčija, Turčija, Madžarska, Romunija, kjer se ne glede na različne družbene sisteme, ki se jih ne da primerjati med seboj, delavski razred in delavska avantgarda borita za to, da prevzameta odgovornost za nadaljnji razvoj proizvodnih sil v tem delu sveta. Tu so nakopičena tolikšna protislovja, da je pravilna ugotovitev Vatikana, da živi v najbolj dramatičnem in najtežjem trenutku, ker prav to dogajanje okrog njega pljuska vanj in on mora plavati v tem dogajanju. Kako bodo stvari potekale, pa je bolj stvar futurologov, ki proučujejo, kakšen bo svet čez dvesto let, nas bolj zanima situacija danes in jutri.

12. Program ZKJ določa konkretna načela, na katerih naj sloni politika ZK do cerkve, religije in religioznih ljudi. Ali pride kdaj do razhajanj med načeli in uresničevanji v praksi? Vsekakor pa včasih prihaja do dilem, ko naj se zadosti ustavnim pravicam človeka in zahtevam npr. za primerno kadrovanje na odgovornih delovnih mestih, v prosveti in drugje, saj ni vnaprejšnje garancije, da veren človek na takem mestu ne bo na rafiniran način, ki ga je težko odkriti, škodoval družbi v moralno-političnem smislu.

Seveda prihaja od teh razhajanj. To se dogaja v celoti, ne samo na tem področju, zato nas tovariš Tito vedno opozarja, da morajo biti naša dejanja v skladu z našimi besedami.

13. Kako ocenjujete kadrovske politike v zdravstvenih in vzgojno-varstvenih ustanovah z vidika vpliva cerkve v teh okoljih, še posebno glede na majhno število članov zveze komunistov v njih in glede na precejšnje obiskovanje verskih obredov in drugih verskih manifestacij?

Hoteli bi, da bi bilo več komunistov v teh institucijah. Včasih je bila medicinska fakulteta središče komunističnega gibanja in „rdeča“ fakulteta, danes je pa ravno obratno. V zdravstvu situacija ni najboljša. V zdravstvu je uspelo klerikalcem kot posameznikom, precej pa tudi kot skupini prodreti v zdravniško društvo; sicer so v zadnjem času doživeli nekaj porazov, vendar mislim, da to društvo še vedno ne ustreza našim strokovnim, naprednim pogledom, ker imamo na eni strani tehnološko najbolj razvito

medicino, na visoki stopnji znanosti v svetovnem merilu, naša bolnišnica je ena najlepših bolnišnic ne samo v Jugoslaviji, ampak tudi v evropskem, svetovnem merilu in imamo na medicinskem področju celo vrsto odličnih rezultatov. Politična zavest mladih medicincev pa še zdaleč ne ustreza tem razmeram. Ne glede na to je seveda jasno, da ne moremo iz naših ustanov odganjati delavcev, ki so po svojem osebnem prepričanju religiozni, če tega svojega prepričanja ne vsiljujejo drugim. To ne velja samo za zdravstvo, velja tudi za šole, velja za vsa naša področja. Tudi vernemu strokovnjaku moramo dati možnosti za njegovo polno vključevanje, moramo pa seveda ustvariti take razmere, da tega ne bo izkoriščal. Tam, kjer mi bolešno reagiramo na obiskovanje verskih obredov, kažemo v bistvu svojo nemoč, ker ne ločimo vere, cerkve od klerikalizma.

14. Srednje verske šole vzgajajo naraščaj, ki odhaja potem na fakultete. Ali naj to jemljemo kot zasebno stvar vernikov ali kot poizkus cerkve, da se organizirano vključuje na vsa področja ter skuša uveljaviti svoj vpliv tam, kjer smo kdaj pa kdaj šibki. Kako naj gledamo na to, da cerkev daje socialne podpore, štipendije, inštruktorsko pomoč, stanovanja, hrano itd., s čimer ustvarja v ljudeh občutek, da je stabilna organizacija, ki zna reševati pereče probleme?

Cerkev seveda je stabilna organizacija, ki zna reševati svoje konkretne pereče probleme in je materialno tudi dovolj trdna kljub ekonomskim krizam v svetu in pri nas. To je zaradi interesa vernikov, ki jih je zelo veliko; Petrov novič, ki ga dajejo, vendarle nekaj pomeni, prav tako podpora Vatikana, ki je materialno še vedno zelo močna organizacija in dobiva tudi dotacije direktno iz Amerike in iz raznih drugih fondov, da lahko vzdrži pritiske sodobnega sveta. To vprašanje pa ne upošteva tega, da je interes katoliške cerkve, da se kot vsakdo bori za kadre, da bi dobila svoje duhovnike, ker je velik osip v duhovniškem poklicu. Bori se, da bi s svojimi verskimi šolami vzdržala, in na teološki fakulteti niso ne vem kako zainteresirani za to, da bi oni štipendirali splošno izobraževanje, in tudi ne za to, da bi mi njihovo srednjo šolo priznali kot splošno šolo, ker bi se s tem povečalo odhajanje kandidatov za duhovniški poklic iz cerkve. Zato je naš družbeni interes, do absolventom srednjih verskih šol, če so redno opravljali izpite tudi na gimnazijah, omogočimo nadaljevati šolanje na visokih šolah, in ne samo na teološki fakulteti, če to želijo. Čeprav se to zelo čudno sliši, vendar je v bistvu naš družbeni interes to, ker v nekem smislu objektivno slabi direktni interes cerkve, ki bi hotela zadržati bogoslovce samo v svojih vrstah.

15. Kako gledate na strokovna predavanja, ki jih imajo v cerkvah za mladoporočence?

Vi veste, da se cerkev že po tradiciji veliko ukvarja s spolno vzgojo, si pa prizadeva, da bi te stvari posodobila. Poleg tega, da ima glede teh vprašanj svoje teološke-moralne poglede, s katerimi mi polemiziramo, ker so zelo enostranski, se tudi bori za take oblike, ki bi ji omogočile večji vpliv. To je verski pouk odraslih, kjer poučujejo o zakonu kot zakramentu in obravnavajo medčloveške odnose. Vse to lahko štejemo za versko dejavnost, dokler se držijo svojih moralno-teoloških pogledov na ta vprašanja, je pa seveda zelo hitro nekje tudi meja. Najbrž se tega ne da preprečevati, bi pa najbrž bilo treba — v zadnjem času to že delajo — posvečati večjo pozornost civilni poroki, civilni vzgoji, raznim oblikam vzgoje na tem področju. Verski pouk odraslih je prav tako nemogoče preprečiti, ker je z ustavo in z zakoni prav tako dovoljen kot verski pouk mladih.

16. Kako gledate na verski tisk? Ali je kot verski tisk mišljen le tisti, ki služi za verske obrede in verski pouk, ali tudi ostali verski revialni tisk?

17. Kako ocenjujete vlogo verskega tiska pri nas v Sloveniji in v zamejstvu, še posebej vpliv tega tiska na naše občane?

Verski tisk izhaja in je zelo široko publiciran; to je npr. Družina. Z njim se spopadamo, kadar presega svoje meje; danes posega na politična in družbena področja, presega te okvire; pri tem gre za to, kakšna je toleranca organizirane družbe, kako daleč dovoliti tako preseganje, ne da bi s prepovedjo verski tisk še bolj popularizirali, saj je vsaka stvar, ki jo naša družba preganja, tudi bolj popularna. Mi pa v socialistični zvezi skrbimo za to, da smo navzoči pri nekaterih tradicionalnih oblikah nekakšnega

polverskega tiska, kot ga izdaja založba Mohorjeva družba, in dajemo tudi določene dotacije nekaterim drugim oblikam verskega tiska, kot so npr. glasilo slovenskega duhovniškega društva in nekatere druge take publikacije, in homo to delali tudi vnaprej, ker mislim, da je tudi funkcija naše socialistične družbe, da ima ta tisk pogoje za izhajanje.

Če tega ne bi delali, bi bil privilegiran samo uradni verski tisk rimskokatoliške cerkve, njenega vodstva, ki ima dovolj materialnih sredstev, da bi lahko danes tiskali tudi 300.000 izvodov Družine zastoj itd., tistim duhovnikom, ki so patrioti in tolerantni, ki so na pozicijah samoupravnega socializma, pa ne bi omogočili, da bi se uveljavili v tem prostoru. Slovensko duhovniško društvo izdaja Pratiko; zanimivo je, da je, ko so v njej citirali naš odstavek iz zakona o pravnem položaju verskih skupnosti, da so verni in neverni v naši družbi povsem enakopravni, da v skupnosti delujejo svobodno, škof Pogačnik poslal svojega cenzorja, da je to pogledal in potem prečrtal s pojasnilom: „Ne dam imprimitura, ker je to laž, to ni res, to morate prečrtati.“ Slovensko duhovniško društvo se je odločilo, da bodo Pratiko vseeno izdali, in so napisali pismo škofu, da oni pač ne morejo prečrtati tistega, kar je v zakonu pri nas napisano, in so citirali izjavo, da je treba dati Bogu, kar je božjega, in cesarju, kar je cesarjevega.

18. Za Slovenijo je dolgo prevladoval mit o katoliški deželi, kako pa se danes gleda na to? Verjetno se ta mit postopoma razbija, pa ga skuša duhovščina oživljati s tem, da oblači ljudi pri cerkvenih slovesnostih v slovenske narodne noše.

Na eni strani je rimskokatoliška cerkev na Slovenskem ena najbolj zaprtih cerkva v Sloveniji, z zelo malo posluha za koncilске ideje, na drugi strani pa seveda obstaja znotraj nje gibanje, ki je daleč pred koncilskim gibanjem zaradi vpliva naše samoupravne socialistične prakse. Zaradi tega stvari ni mogoče gledati statično, ampak v njenem dejanskem vplivu in študiju vpliva cerkve na vse sfere našega političnega življenja. Narodne noše te cerkve ne bodo rešile, kot tudi ne bodo rešile socializma in naše napredne kulture.

19. Kakšna sta po vaši oceni vloga in položaj komisij za verska vprašanja ob vse večji aktivnosti duhovščine in delovanju cerkve izven pastoralnega dela ter vloga družbenopolitičnih organizacij v tej smeri?

Komisije so pri nas organi pri vladah, pri republiškem izvršnem svetu, ki skrbijo za to, da se odnosi urejajo v skladu z ustavo in zakonom o odnosih med cerkvijo in samoupravnim družbo, in tudi opozarja škofo in predstavnike klera v Sloveniji na njihove ustavne odgovornosti. Te komisije pri socialistični zvezi, pri družbenopolitičnih organizacijah, pa imajo politično funkcijo reševati v našem političnem življenju tista vprašanja, ki pomenijo stične točke ali pa nerazumevanje med cerkvenimi verskimi množicami ob celi vrsti konkretnih vprašanj. Znotraj socialistične zveze imamo tudi duhovnike, ki so člani republiške konference, imamo jih tudi v našem koordinacijskem odboru in imamo laike s teološkim svetovnim nazorom tudi zato, da slišimo tudi njihov glas. Ti koordinacijski odbori so zelo pomembni. Težimo za tem, da se v občinah in krajevnih skupnostih ustanovijo tudi koordinacijski odbori, ki bi proučevali vse te probleme in jih reševali na podlagi izhodišč naše načelne politike do cerkve in religije. V tem smislu se razvija dialog znotraj socialistične zveze. Mi ne priznamo dialoga, v katerem bi bili partner s cerkvijo v politiki, ampak skušamo znotraj socialistične zveze reševati vse te probleme, in mislim, da je za nas izredno pomembno, da čutijo, da so navzoči v politiki socialistične zveze, in zelo pomembno je, da slišimo, kakšna je odmevnost naših ukrepov in stališč, da povedo v odkriti razpravi, kako odmevajo naši ukrepi v verskih množicah, in da tudi zvemo za določene razmere in dogajanja znotraj same rimskokatoliške cerkve. Moram reči, da so vsi ti duhovniki, člani socialistične zveze, zelo odkriti do nas in nam zelo odkrito govorijo o svojih stvareh, lahko bi celo rekli, da so oni bolj odkriti do nas marksistov, kot smo mi do njih, in bolj zaupajo nam, kot pa mi zaupamo njim.

20. Kako ocenjujete odnose med cerkvijo in državo, posebno glede na pravne predpise, ki urejajo to področje, in predlog novega zakona o

pravnem položaju verskih skupnosti?

21. Kako ocenjujete vlogo in pokoncilsko politiko Vatikana do Jugoslavije, tudi glede na nedavno podpisani sporazum med Italijo in Jugoslavijo?

O tem sem že govoril. Rekel bi samo to, da je prvič v zgodovini Vatikana cerkev prehitela državo pri tem sporazumu. Do sedaj je katoliška cerkev v takih vprašanjih, kot je priznavanje kakšnega državnega sporazuma ali podobnih stvari, vedno počakala 10 ali 20 let, da so bile stvari že do kraja jasne, ker je njena teza, da je cerkev večna organizacija, ki se ji ne mudi in ji ni treba hitro zavzemati stališč. Pri mejnem vprašanju pa je prehitela sporazum. Ko je ta sporazum dozorel v italijanski družbi zaradi naprednih gibanj, je odpoklicala nadškofa Santina in imenovala novega nadškofa. Santin je bil v nekem smislu pojem ne samo za Trst, ampak pojem za Svobodno tržaško ozemlje, pojem za Reko, Pulo, pojem za vse begunce, za vse emigrantske organizacije; to je človek, ki je od 1934. leta dalje teroriziral s fašističnih, nacionalističnih, šovinističnih pozicij slovensko prebivalstvo in duhovnike ter izvajal grobo politiko asimilacije na celotnem območju. Vatikan je pred sporazumom umaknil Santina in imenoval človeka, ki uživa tudi zaupanje slovenske manjšine.

22. Zanima me, kam „jadra“ naša sociologija religije? Mislim, da imamo pri tem težave, zlasti po reševanju nepravilnosti na FSPN.

Naši sociološki proučevalci te religije so seveda pod raznimi vplivi. Nismo samo pod vplivi marksizma in marksističnega znanstvenega načina obravnavanja problemov religije, ampak tudi pod raznimi vplivi meščanskih struj, ki nastajajo v sodobni Evropi. V Evropi je cela vrsta filozofskih struj, ki se ukvarjajo s problemi religije, za razliko od vzhodnih dežel, kjer instituti ne proučujejo dovolj vseh teh gibanj z marksističnih pozicij. Zato se mora kdo pri proučevanju tega mnogokrat opirati na prevzete statistične in druge podatke, in zelo hitro se zgodi, da prevzema tudi nekatere kalupe in ideje, ki niso v skladu z našim načinom obravnavanja teh vprašanj. Mi smo v politični šoli, v njenem programu, ki vzgaja kadre za naše sociologe, politologe in novinarje, v zadnjem času postavili stvari programsko na svoje mesto in zahtevu po marksističnem proučevanju vseh teh pojavov. To je bila naša skupna zahteva, ki se sedaj tudi uresničuje v tem programu. Za našo sociologijo in politologijo in za razne struje, zbrane okrog revij, kot npr. Praxis, in filozofske skupine na beograjski univerzi je bilo značilno, da so se bolj posvečali kritiki dogmatizma in partije ter njenih slabosti itd. in da so področje zahodnega klerikalizma in klerikalnega vdora obravnavali manj pazljivo, kot bi to morali početi sodobni znanstveniki. Zato smo imeli v slovenski bitki za enotnost razrednega pristopa do vseh teh družbenih problemov tudi opraviti s temi strujami, ki so zanašale v naš prostor ideje o dialogu med cerkvijo in ZK, o socialistični zvezi brez ZK oziroma o ZK brez socialistične zveze in celo vrsto takih vprašanj, češ, ZK je delavska organizacija, socialistična zveza pa je potrebna naši družbi kot politična organizacija vernikov, in bi potem konfrontacija obeh organizacij v nekem smislu pluralistično reševala probleme nadaljnega razvoja. Te stvari smo v zadnjem času razčistili in v statutu socialistične zveze smo jih zelo jasno opredelili. Pri nas je vodilna vloga ZK znotraj socialistične zveze predpostavka vsake politične aktivnosti kogarkoli na terenu: komunista, nekomunista, vernika, nevernika, izobraženca, kmeta, delavca. V tej enotni fronti se rešujejo vsi ti problemi. Zato je tudi programska zasnova socialistične zveze nekoliko drugačna od programske zasnove ZK. Praviloma socialistična zveza sprejema program ZK kot osnovno strateško umeritev delavske avantgarde, kot osvoboditev delavskega razreda, kot vprašanje bratstva in enotnosti, vseh strateških vprašanj naše družbe. Glede ateističnega svetovnega nazora pa socialistična zveza ne sprejema programa ZK, ampak samo gleda na to, da se znanstveni in marksistični pogledi na svet uveljavljajo tudi v dnevni tekoči politični praksi. V tej organizaciji pa daje prostor tudi ljudem z drugačnim svetovnim nazorom. Sociologi bi morali ta vprašanja proučevati, in mislim, da gre tu za precejšnje zaostajanje; ti tokovi v sami cerkvi, socialni in drugi, se ne proučujejo z vidikov prodora socializma kot svetovnega procesa in samoupravljanja, ki ni nič drugega kot socializem v naših razmerah, kajti samoupravljanje je socializem. S tega vidika naj bi proučili vse te probleme, ne pa z vidika raznih filozofskih umetnih dilem.